HOLLAND

REGIONAAL-HISTORISCH TIJDSCHRIFT

VIERDE JAARGANG
NUMMER 6
DECEMBER 1972

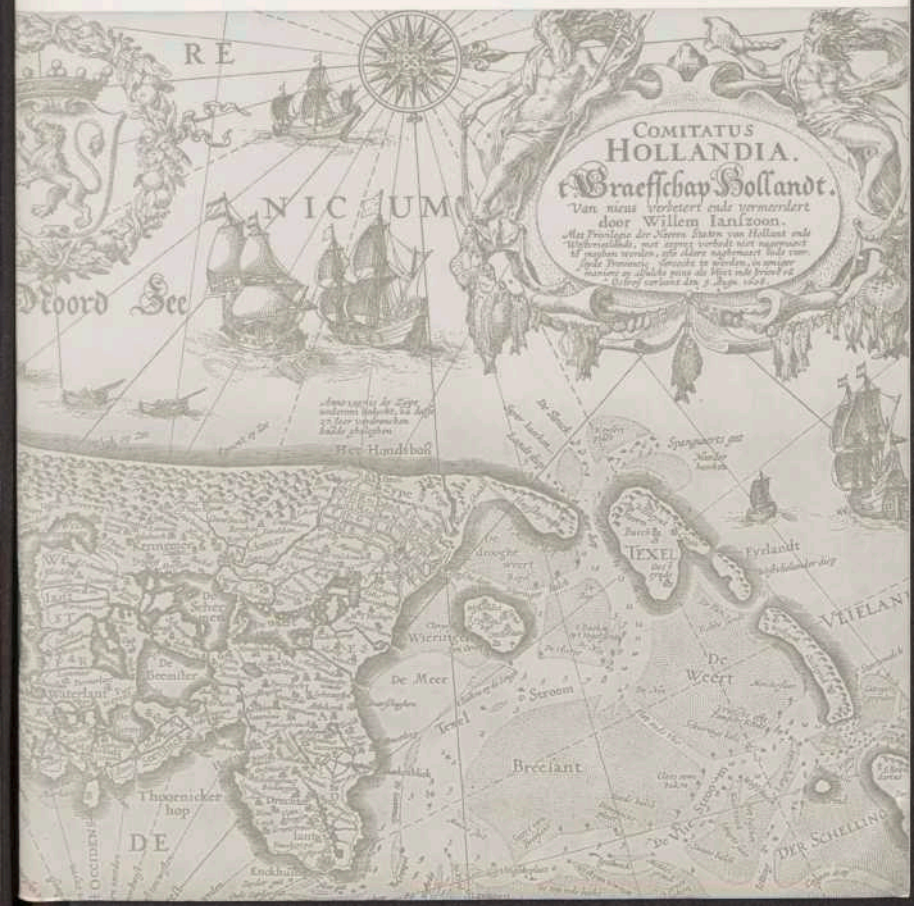

INHOUD

blz.

C. Hoek, De regeling van het dijkonderhoud in Schieland 273

H. van Hoogdalem †, Waar woonden de 'lieden' van Benthem? In of bij Gorinchem? 295

A. J. Busch, H. van Hoogdalem, 1898–1970 . . . 300

C. Hoek, Drie afbeeldingen uit 1646 van het kasteel van Geervliet 302

Archivalia 305

Errata 305

Boekennieuws 306

Agenda 308

REDACTIE

DRS. I. W. L. A. CAMINADA, DRS. J. FOX, C. HOEK, DRS. M. L. J. C. NOORDAM-CROES, N. PLOMP, MR. J. H. ROMBACH, A. G. VAN DER STEUR.

VASTE MEDEWERKERS

DRS. P. A. HENDERIKX (bronnenpublicatie), DR. J. G. KRUISHEER (Hollandse Studiën), DRS. R. RENTENAAR (bibliografie), DRS. H. SARFATIJ (archeologie), DRS. W. VROOM (musea).

REDACTIESECRETARIS

Mevrouw DRS. M. L. J. C. NOORDAM-CROES, Jan Vethkade 50, Dordrecht, telefoon (01850)-37781.

Kopij (getypt) en te bespreken *boeken en tijdschriften* te zenden aan de redactiesecretaris.
Contributiebetalingen, ledenadministratie, oude jaargangen en losse nummers: zie omslag achterin.

Ten behoeve van de rubriek *bibliografie van Holland* verzoeken wij de lezers publikaties op het gebied van de geschiedenis van Holland, die door de wijze van uitgave gemakkelijk aan de aandacht ontsnappen te melden aan drs. R. Rentenaar, Bureau voor Naamkunde en Nederzettingsgeschiedenis, Keizersgracht 569-571, Amsterdam-C, telefoon (020)-234698.

HOLLAND REGIONAAL-HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Tweemaandelijkse uitgave van de Historische Vereniging voor Zuid-Holland onder de zinspreuk 'Vigilate Deo Confidentes' en de Stichting Contactcentrum voor regionale en plaatselijke geschiedbeoefening in Noord- en Zuid-Holland.

VIERDE JAARGANG NUMMER 6 DECEMBER 1972

C. HOEK

De regeling van het dijkonderhoud in Schieland

Het einde van de twaalfde eeuw brengt een wijziging in het beeld van de ontginningen in Schieland en omgeving. Enkele delen gaan door overstroming verloren, terwijl het overige gebied door aaneengesloten dijken beschermd moet worden.
Nadat deze dijken voltooid waren, was het nodig deze jaarlijks te onderhouden, beschadigingen ten gevolge van stormen te herstellen enz.
De regeling hiervan is niet eenvoudig geweest en pas in de laatste jaren van de regering van graaf Floris V is deze definitief tot stand gekomen. De grote moeilijkheid was namelijk, dat bij doorbraak van de dijk niet alleen de er onmiddellijk achter gelegen landen bedreigd werden, maar ook de verder landinwaarts gelegen gebieden als b.v. Berkel, Bleiswijk en Zevenhuizen.
Dat de eigenaren van de landerijen, waarlangs de dijk liep, de bewoners van de meer noordelijk gelegen gebieden in het onderhoud hebben trachten te betrekken en deze laatsten alles gedaan zullen hebben om hieraan te ontkomen, is duidelijk. Dat deze geschillen tenslotte alleen door het centrale gezag, dus de graaf, opgelost konden worden, zal niemand verwonderen, temeer, daar hierbij een werkelijk landsbelang op het spel stond.
Om het schaarse oorkondenmateriaal waarover wij beschikken te kunnen begrijpen, is het nodig een zo duidelijk mogelijk beeld te krijgen van de topografie van dit gebied.
Bijna 60 jaar geleden, in 1914, publiceerde mr. S. Muller Hzn. zijn studie over de oudste geschiedenis van Schieland [1]. Wie het voorrecht heeft, inzage

[1] S. Muller H.zn. 'Over de oudste geschiedenis van Schieland' in: Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks XIV, 3.

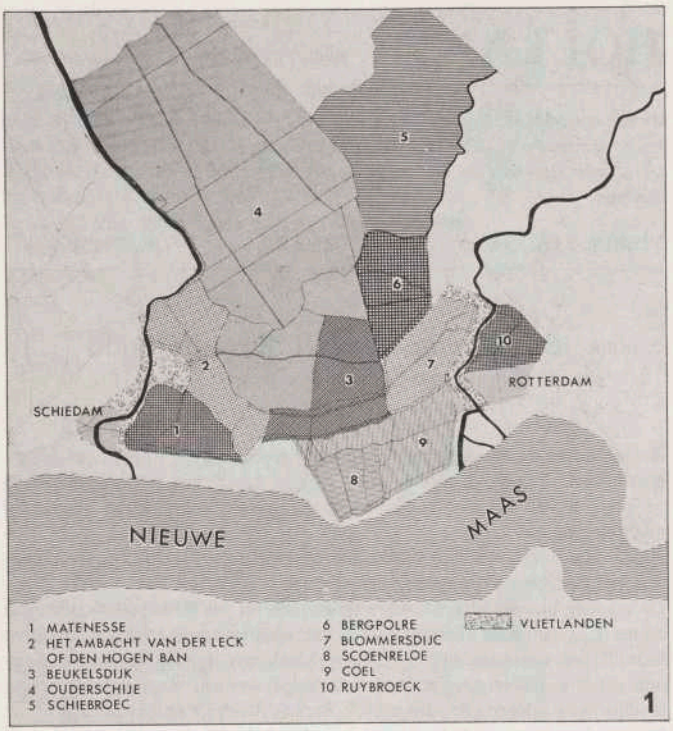

Kaart 1. Reconstructie van de waterschappen in Zuid-West Schieland.

gehad te hebben van de aantekeningen, ten behoeve van deze studie door mr. Muller gemaakt, kan slechts de allergrootste bewondering hebben voor de zeer nauwkeurige en scherpzinnige wijze, waarop deze dit probleem benaderde.

Na aangetoond te hebben, dat met dezelfde eigenaam vaak verschillende gebieden aangeduid werden, al naar gelang deze gebieden in kerkelijke, staatkundige of waterstaatkundige zin bedoeld werden, trachtte mr. Muller de oorspronkelijke waterstaatkundige ambachten, welke oudtijds het hoogheemraadschap Schieland vormden, te reconstrueren met behulp van de oude

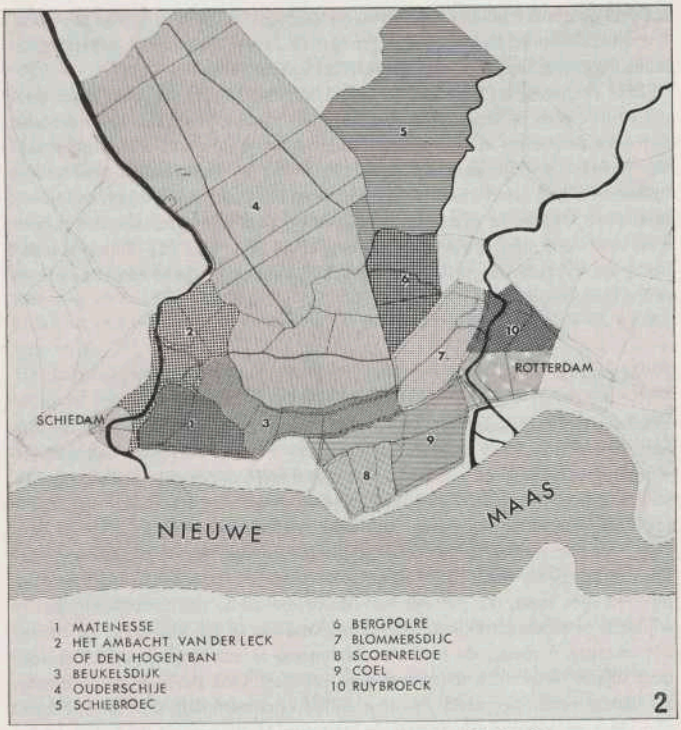

Kaart 2. Dezelfde waterschappen volgens mr. A. Muller H.zn.

hoefslagregisters. De gezamenlijke lasten van het hoogheemraadschap werden n.l. over de verschillende waterschappen verdeeld in de verhouding van hun oppervlakten onderling. Deze oppervlakten werden uitgedrukt in morgen land, waarbij men dan sprak van de morgentalen, of in hoeven land, groot 30 morgen, vandaar de naam hoefslagen. In de verhoefslaging werden de oppervlakten van die waterschappen, welke verder het binnenland in lagen en dus minder bedreigd waren, met een bepaalde coëfficient gereduceerd. De oudste lijst van hoefslagen is van het jaar 1420 en is als bijlage hierachter afgedrukt. Voor de bepaling van de grootte van de verschillende percelen

land maakte mr. Muller gebruik van de zeer uitvoerige meting van het hoogheemraadschap in 1545 door de landmeter Jasper Adriaensz., waarvan het handschrift nog berust in het rijke archief van Schieland.
Tijdens een nader onderzoek rees twijfel aan de juistheid van enkele der door mr. Muller gereconstrueerde ambachten in zuid-west Schieland en toen bleek, dat deze twijfel op enkele punten gedeeld werd door . . . mr. Muller zelf. Uit diverse van zijn aantekeningen blijkt, dat hij vaak tussen twee mogelijkheden moest kiezen, zonder voor één van beide een doorslaggevend bewijs te kunnen vinden. In zijn publicatie koos hij dan, wat zijns inziens het beste was, maar ook hier drukt hij soms twijfel uit (b.v. blz. 51). Daarom is het nodig de verschillende waterschappen in zuidwest Schieland één voor één de revue te laten passeren.

1. Matenesse

Dit waterschap is aangeslagen voor 150 morgen, het ambacht van Oud Matenesse wordt in 1545 gemeten 165 morgen, 5 hond, 88 roede, dus bijna 16 morgen groter, hetgeen vrij veel is voor zo'n klein oppervlak. Nu is Matenesse een geheel op zichzelf staande bedijking geweest, welke aan de zuidzijde nog belangrijk door een inlaag verkleind is. Het oppervlak van de in de aanslag bedoelde polder is zeer waarschijnlijk gemeten zonder de oorspronkelijke dijkring, en waar nu Jasper Adriaensz. de noordelijke (afgegraven) dijk wel mee meet, n.l. de laan van Matenesse en de Laanslootseweg, zullen wij deze af moeten trekken. De Laanslootseweg is groot volgens de meting 2½ morgen 6 roede, de laan van Matenesse is iets langer, zodat wij voor deze dijken in totaal 6 morgen mogen rekenen. Ook de door de landmeter als laatste twee opgegeven percelen zullen oorspronkelijk niet meegerekend zijn, daar zij gelegen zijn tussen de laan van Matenesse en de Schie, en tot het hieronder te behandelen vlietland behoord hebben. In totaal meten deze percelen en bovengenoemde dijken 11 morgen 2 hond, zodat het verschil tussen de oppervlakte van de oorspronkelijke polder en die van de aanslag van 1420 bij benadering slechts 4 morgen 4 hond bedraagt, wat wel acceptabel is.

2. Het ambacht van der Leck of den Hogen Ban

Dit waterschap is aangeslagen voor 223 morgen. Mr. Muller zoekt het in de polders Galghoek, de Hoge Hem met de strook tussen de Schie en Matenesse in en de 's Gravenlandse polder ten westen van de Schie, respectievelijk groot 118, 68½ en 49½ morgen, in totaal 236 morgen. Hiertegen zijn enkele bezwaren aan te voeren: mr. Muller zelf toont aan, dat de Hoge Hem en de

's Gravenlandse polder zeer lang als vlietlanden in gebruik zijn geweest, zo lang zelfs dat de zomerpeilen in deze polders in het begin van deze eeuw nog ongeveer 40 cm hoger lagen dan de omringende. Ook verklaart hij de naam Hoge Hem ontstaan uit hogen inham. Deze waterboezem diende voor berging van het water, dat door hoge rivierstand niet door de sluis te Schiedam geloosd kon worden. Dit water was afkomstig van een belangrijk deel van Delfland en van de Blijdorpse polder, welke laatste door middel van het riviertje de Spange en de Blijdorpse Watering tussen de beide Vermaveldijken door, via de Hoge Hem op de Schie uitwaterde. De vlietlanden waren dus uitgesproken dienstig aan een groot aantal waterschappen en het zou dus wel vreemd zijn, wanneer de 118 morgen grote polder Galghoek belast zou zijn met nog eens 118 morgen vlietland. Dat dit inderdaad niet het geval was, blijkt uit een ongedateerd stuk in het register A 7, waarvan de tekst als bijlage volgt.

Het laat zich enigszins dateren door het optreden van Adriaen van Matenesse, deze huwde n.l. in 1405 en overleed in 1434, het staat tussen andere stukken van 1421 en 1423. De belanghebbenden zijn de ingelanden van het ambacht van der Lecke, die toestemming krijgen hun ambacht met een kade van de Hoge Hem af te scheiden met als opgaaf van redenen, dat de Hoge Hem niet bijdraagt in de ambachtskosten. Dit consent wordt gegeven door Adriaen van Matenesse, hoogheemraad, (daar dit een waterstaatsaangelegenheid is), het predikheren klooster te 's Gravenhage (dat sinds 30 juni 1406 het vruchtgebruik had uit graaflijke domeinen in de Hoge Hem gelegen) en de graaflijke rentmeester, als de belangrijkste ingelanden van de Hoge Hem.

Uit het geheel blijkt dat het genoemde vlietland niet in de verhoefslaging bijgedragen kan hebben [2].

Het ontbrekende deel van het waterschap kan alleen gevonden worden in de polders de 70 Morgen en de 40 Morgen, welke respectievelijk 68½ morgen en 41,3 morgen groot zijn, in totaal 227,3 morgen. In werkelijkheid moet bij Galchhoek nog iets opgeteld worden, daar aan deze polder het oppervlak van de Delfshavense Schie onttrokken is, doch hier staat tegenover, dat tussen Matenesse en de Blijdorpse polder een dijk aanwezig geweest moet zijn, zoals nader is aan te tonen, welke niet in de morgentalen was opgenomen, zodat het totale oppervlak toch ongeveer 225 morgen blijft.

Het waterstaatkundig ambacht van der Lecke kwam dus geheel overeen met het politieke van die naam, dat echter ook de Hoge Hem omvatte en een smalle strook buitendijkse grond tussen Matenesse en Schoonderloo.

---

[2] Dat dit ook nog in het einde van de zestiende eeuw het geval was, blijkt uit een verklaring op 23 februari 1590 afgelegd voor schepenen van Schiedam, dat de ommeloop tussen Ouderschie en Schiedam buitenland is en geregeld 'ondergemalen' wordt. (Oud Rechterlijk Archief Schiedam, inventaris no. 572, blz. 344.)

3. *Beukelsdijk*

Dit waterschap is aangeslagen voor 195 morgen, terwijl het volgens Jasper Adriaensz. slechts 89 morgen telde. Mr. Muller zocht het ontbrekende deel in de polders de 70 Morgen en de 40 Morgen; daar deze echter bij het waterschap van der Lecke blijken te behoren, moet dit deel elders gezocht worden. Een belangrijke aanwijzing vinden wij in de tienden van Beukelsdijk. Deze tienden waren van ouds leenroerig aan de abdij van Egmond en de oudste omschrijving hiervan is van 6 oktober 1366, waarin nadrukkelijk gezegd wordt, dat deze gelegen zijn binnen- en buitendijks, wat overeenkomt met een omschrijving van 13 december 1369 [3]. Tussen de jaren 1700 en 1703 brachten de landmeters Nicolaas en Jacob Kruikius de tiendblokken voor de toenmalige eigenaar, de Universiteit te Leiden, in kaart, van welke kaart een kopie berust in het archief van Delfshaven, inventaris nr. 701, het origineel bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief. De Beukelsdijkse tienden blijken nu behalve het ambacht van dien naam, ook het deel van de Blijdorpse polder te omvatten, ten oosten van de molensloot. Nu is het een feit, dat de ambachtsbewaarders van het waterschap Ouderschie in 1620 dit deel van de Blijdorpsepolder niet tot hun gebied rekenden. Mr. Muller heeft aangetoond, dat in bedoelde opgave (Register van Compartitie, thans aanwezig op het gemeentearchief te Rotterdam, in de bibliotheek van handschriften) onjuistheden voorkomen, maar dat deze zulke afmetingen ten nadele van de ambachtsbewaarders zelf zouden aannemen lijkt onwaarschijnlijk. Toch heeft mr. Muller een belangrijk bezwaar, en wel dat als men het politieke ambacht Beukelsdijk samenvoegt met het 136 morgen grote bovengenoemde deel van de Blijdorpsepolder, dan komt men op 225 morgen, wat 30 morgen meer is dan de aanslag van 1420. Een tweede bezwaar van mr. Muller in verband met zijn uitleg van een charter van 25 mei 1347 zal later behandeld worden. Bovendien lijkt het een bezwaar dat een molensloot, welke dus als zodanig van belang werd na de invoering van de windmolens plm. 1400, de oude grens tussen twee waterschappen vormde. Dit laatste bezwaar hoeft echter niet te tellen, om de volgende reden: Op 14 april 1420 verkoopt Pieter van Duyn aan Jan Jansz. die Bontwerker 16 morgen land, genaamd de Miendt, welke zich vanaf de Beukelsdijkseweg uitstrekten tot aan der heemraden kade (d.i. de kade langs de zuidzijde van de Rotterdamse Schie), belend ten westen: 's Gravenweg. Op 14 maart 1462 dragen de erfgenamen van Jan Jansz. die bontwerker deze landerijen over aan het St. Agatha klooster te

---

[3] Archief van de abdij van Egmond, inventaris no. 3, folio 69v, en Archief van de rentmeesters der domeinen, rekening Noord-Holland over 1529, ingestoken blad tussen folio 44 en 45.

Delft, als westgrens wordt weer de 's Gravenweg opgegeven [4]. Het genoemde klooster had in de Blijdorpsepolder zeer grote landerijen, welke wij in de meting van Jasper Adriaensz. terug vinden, zij lagen allen ten oosten van de molensloot. Het Heilig Geesthuis te Rotterdam bezat in hetzelfde gebied eveneens landerijen, welke door de landmeter Jan Jansz. Potter in 1571 in kaart zijn gebracht, een hiervan strekt zich uit van de Beukelsdijkseweg tot aan de Blijdorpse watering; aan de oostzijde loopt echter een smalle strook door tot aan de Schie, in welke strook de landmeter schrijft: *'eertijds een rijpadt gheweest'*. Het perceel is aan de oostzijde begrensd door het St. Agatha klooster. Zowel met behulp van de topografische kaart als met de meting van 1545 is de juiste ligging van dit land gemakkelijk te bepalen, het is n.l. het eerste perceel ten westen van de molensloot en het verdwenen rijpad van Jan Jansz. Potter kan niet anders dan de 's Gravenweg van 1420 zijn. Er is nog een derde bron, waaruit we deze weg leren kennen, n.l. de rentmeestersrekeningen van de graaflijke domeinen. In de rekening nr. 204, lopende van 5 mei 1354 tot 1 april 1355 komt voor onder ontvangsten van landhuur te Boekelsdijc: Hughe Loef van enen wech: 9 sc. In de rekening nr. 201 komt voor onder de achterstallen van het jaar 1349 betreffende landhuur: Hughe Loef voor 9 sc., dus kennelijk dezelfde post. Ook in de latere rekeningen blijft de weg voorkomen, met dien verstande dat de pacht in 1363 gestegen is tot 10 sc. en in 1395 tot 20 sc. Wij hebben hier dus te doen met een weg, welke reeds in 1349 buiten gebruik geraakt is en evenals vele oude dijken als land verhuurd werd. De grens tussen de waterschappen Ouderschie en Beukelsdijk wordt dus gevormd door een zeer oude graaflijke weg. Er rest thans nog het probleem van de grootte van Beukelsdijk. Het Hoogheemraadschap Schieland is ontstaan kort voor 1300, zodat wij de oorsprong van de hoefslag-registers in grote trekken tot deze tijd mogen rekenen. Een kleine topografische omschrijving van het gebied van Beukelsdijk vinden wij in de opsomming van de lenen, die Heer Ghisebrecht Bokel houdt van de Graaf, in het register E.L. 5, welke aantekeningen van kort na het jaar 1280 dagtekenen. Hierin komt de volgende zin voor: *'Ant westende van Bokelsdijc leghet een lant, dat die van Rotte hebben ut geslaghen, dat leghet tusscen 't ambacht Sconerlo ende haren Gillis ambacht, utgaende op die Niewede'* [5].

Wij hebben hier te doen met een stuk land, dat bedijkt geweest is, de dijk is doorgebroken, men is niet in staat geweest de dijk te herstellen en maakte een inlaagdijk, waardoor dus een zeker gebied verloren is gegaan. De plaats ervan is zeer nauwkeurig opgegeven: het ligt ten westen van Beukelsdijk, d.i.

---

[4] Charters afkomstig uit het archief van het St. Agathaklooster te Delfs, tot voor kort in het Gemeentearchief te Roterdam, bibliotheek van handschriften, nu in het Algemeen Rijksarchief, Delftse statenkloosters.

[5] Leenkamer Holland, inventaris no. 5, folio 50.

het latere politieke ambacht, daar wij de inlage niet binnen de Blijdorpse polder behoeven te zoeken; het grensde aan het ambacht van der Lecke, de toenmalige ambachtsheer was heer Gillis van Voorscoten. Dit betekent echter dat Beukelsdijc nog niet aansloot aan het ambacht van der Lecke, daar anders gesproken had moeten worden van ten zuiden i.p.v. ten westen van Beukelsdijc en men nog beter had kunnen volstaan met de omschrijving tussen Schoonderloo en heer Gillis ambacht. Bovendien komt op een kaart in het (in 1940 verbrande) kaartboek van het weeshuis van Rotterdam, door de landmeter Simon Dammasz in 1590 vervaardigd (hiervan is een in 1803 gemaakte kopie bewaard gebleven), een wiel voor juist ten oosten van het ambacht van der Lecke, wat wijst op een doorbraak van Schielands zeedijk aldaar, maar recht hierachter ligt een tweede wiel achter de Beukelsdijk, hetgeen wil zeggen dat de doorbraak plaats gevonden heeft toen de Beukelsdijk nog als dijk aanwezig was, wat voor 1300 geweest moet zijn [6]. Men heeft toen kennelijk de voorste dijk niet hersteld, maar door een inlaagdijk het westelijk deel van het politieke ambacht Beukelsdijk uitgeslagen. Dit verklaart ook de wat zonderlinge plaats van het verhaal van de uitslag in het register E.L. 5, het was een gedeeltelijk verdronken leengoed, waar Heer Ghisebrecht Bokel als leenman zijn recht op handhaafde (dit zien wij in de 14e eeuw ook gebeuren met de verdronken leengoederen in de Riederwaard). Toen kort hierna de hoefslagen voor Schieland vastgesteld werden, was de inlaag nog niet herdijkt, zodat de 30 morgen land, welke de aanslag te weinig telde, ter plaatse van de inlaag gezocht moeten worden.

4. *Ouderschije of de 64 hoeven*

Dit waterschap is aangeslagen voor 1920 morgen, dus 64 hoeven van 30 morgen. Mr. Muller reconstrueerde dit waterschap uitgaande van de gegevens in 't register van Compartitie van 1620, door hem als bijlage bij zijn studie afgedrukt. Als eindresultaat hield hij een oppervlakte over van 2055 morgen, wat 135 morgen te veel is. Nu is boven gebleken dat het 136 morgen grote deel van de polder Blijdorp er ten onrechte bij geteld is.
Bovendien zullen oorspronkelijk het oppervlak van de Delfshavense en Rotterdamse Schie erbij geteld moeten worden, waartegenover staat, dat het deel van de Beukelsdijk ten westen van de Molensloot tot aan Galghoek waarwaarschijnlijk als dijk niet meegeteld is. In het noorden kan de kleine heerlijkheid te Tempel niet tot het oorspronkelijke waterschap behoord hebben, daar het van dit gescheiden was door de Achterdijk, welke in een akte van

---

[6] Zie afbeelding 2.

9 augustus 1299 als landscheiding aangeduid wordt (Rijksarchief Zeeland, leenregister van Hodenpijl, f. 1vo). Waarom dit ambachtje later bij de 64 hoeven gerekend is, wordt elders behandeld.
Of het bijna 23 morgen tellende gebied, door mr. Muller Scherpendrecht genoemd, oorspronkelijk ook tot het Ouderschie behoorde, valt niet te bewijzen, vermoedelijk echter wel, daar het in tegenstelling tot de Tempel, juist ten westen van de hier aanwezige kade ligt.
Het uiteindelijk verkregen oppervlak blijft dus iets groter dan de aanslag. Daar het verschil echter minder dan 1 hoeve (= 30 morgen) bedraagt, is het niet nodige om hier aan een reductie-coëfficient te denken, zoals mr. Muller doet.

5. Schiebroec

Dit waterschap is aangeslagen voor 720 morgen of 24 hoeven. Waar hierboven de 23 morgen bij Scherpendrecht tot Ouderschie zijn gerekend blijkt het resterende deel 722 morgen groot te zijn, wat geheel met de aanslag overeenkomt.

6. Berchpolre

Dit waterschap is aangeslagen voor 210 morgen, terwijl het bij de meting in 1545 slechts 198 morgen, 5 hond en 83 roe telde. Allereerst moet het door de Rotterdamse Schie ingenomen terrein bij de meting opgeteld worden, terwijl bovendien de landmeter blijkbaar de Kleiweg als begrenzing aannam, wat in werkelijkheid de ten noorden hiervan gelegen sloot moet zijn, daar deze sloot de voortzetting is van de Vliet, welke de grens vormde tussen Schiebroek en Hillegersberg. Het hier verwaarloosde oppervlak is voldoende om tot het bedrag van de aanslag te komen, zodat het niet nodig is om, zoals mr. Muller doet, de Blommersdijk bij het waterschap op te tellen.

7. Blommersdijc

Dit waterschap is aangeslagen voor 195 morgen en telt in 1545 zonder de Rotterdamsche Schie 216 morgen, 4 hond, zodat het oorspronkelijk ongeveer 220 morgen groot geweest moet zijn. Blommersdijk grenst in het noordoosten aan het Blokland, waar op de kaart van Schieland door Floris Balthasarsz. een dijk getekend staat, genaamd Ouden Dijck. Dit is het punt waar

de landmeter in 1545 begon te meten. Iets zuidelijker ligt hieraan evenwijdig een tweede dijk, Hoochlantskae genoemd. Deze kade is echter de werkelijke noordgrens van de polder, daar het land tussen beide dijken een vlietland is, dat zich verder uitstrekte tussen de Hofdijk en de Rotte. In de consentregisters van Schieland komt het laatste dan ook vaak voor onder de naam 'uiterdijc'.
Het *'waterschip'* tussen Blommersdijk en het Blokland laat zich verklaren uit de hier opeenvolgende bedijkingen. Er is een periode geweest, dat de Ouwen dijck van het Blokland en de Blommersdijk hier het gesloten dijkfront vormden. De latere polder Blommersdijk was toen nog onbedijkt buitenland. Het binnendijkse gebied waterde via een natuurlijk watertje, de Slimme Watering, door een sluisje in de dijk uit; op dit sluisje kwam ook een gegraven kanaal, de Louwersloot uit. Dit kanaal verbond het riviertje de Broukse Vliet, vanaf het punt, waar dit langs de Kleiweg zich naar het noorden boog, met de uitwatering. Toen nu door de aanleg van de Hofdijk een voorpolder ontstond, werd deze vrije uitwatering afgesneden, en eisten de ingelanden een vrije strook grond. Dit werd gevonden door in de nieuwe polder het noordoostelijke gedeelte door een kade van de rest af te scheiden, zodat hier een mogelijkheid voor waterberging ontstond. Wij moeten dus van de door Jasper Adriaensz. opgegeven oppervlakte het *'waterschip'* aftrekken, dit brengt het waterschap weer op plm. 200 morgen terug.

8. Scoenreloe

Dit waterschap is aangeslagen voor 105 morgen en blijkt 107 morgen 4 hond groot te zijn. Deze getallen komen zo zeer overeen, dat verdere controle onnodig is; opgemerkt moet worden, dat het oude waterschap dus aanzienlijk kleiner was dan het politieke ambacht.

9. Coel

Dit waterschap is aangeslagen voor 195 morgen, terwijl Jasper Adriaensz. er (zonder het er later aan toegevoegde West-Blommersdijk) voor opgeeft 213 morgen 84 roede. Nu heeft Jasper Adriaensz. hierbij verwaarloosd het sedert 8 mei 1358 bij de stad Rotterdam getrokken deel van de polder Rodezand, groot 9 morgen, zodat het geheel plm. 222 morgen telde, wat ongeveer 27 morgen te veel is. Het grootste deel van dit land moet gezocht worden in het noordwesten, ter plaatse van de bij Beukelsdijk behandelde uitslag. De inlaagdijk moet dus gelegen hebben tussen de Beukelsdijk en de noordelijke dijk van Schoonderloo.

10. Ruybroeck

Dit waterschap is aangeslagen voor 118 morgen. Mr. Muller zocht het tussen de Hofdijk, Gerrit Berchmansweg [7], Slaeccade en Ouden Dijc. Zoals hij terecht opmerkt, moet het oorspronkelijk een geheel uitgemaakt hebben met het gebied van de latere stad Rotterdam.
Allereerst dient opgemerkt te worden, dat het land ten westen van de Rotte tussen de Hofdijk en deze rivier, vlietland was ten behoeve van alle op de Rotte uitwaterende gebieden, zodat niet verwacht kan worden, dat Rubroek voor dit land alleen in de verhoefslaging zou deelnemen. Mr. Muller voert echter ter ondersteuning van zijn stelling aan, dat Heer Dirc Bokel, blijkens een aantekening van plm. 1320, van de abdij van St. Paulus de tienden van Rubroek *ten westen* van de Rotte in leen heeft. Hiervoor is echter een andere verklaring. Het gebied van zuid-west Schieland is sedert de elfde eeuw bewoond, door wateroverlast in de tweede helft van de 12e eeuw is de bevolking hier of verdreven of verdedigde zij het land door dijkaanleg. Voor de 12e eeuw was het land reeds verdeeld in tiendblokken, die uit den aard zoveel mogelijk door natuurlijke grenzen van elkander gescheiden waren. Zo vormde de Rotte de westgrens van de tienden van Rubroek. Nu is de loop van de Rotte juist ten zuiden van het huis te Crooswijk gewijzigd, hetzij door mensenhand, hetzij door de natuur zelf. Er is hier n.l. een naar het westen uitspringende bocht verdwenen, waarvan echter het restant op de grote kaart van Temminck van 1839 nog duidelijk als een gebogen kavelsloot te herkennen valt, welke als molensloot dienst doet. De nieuwe bedding van de rivier maakt een wat vreemd aandoende bajonetvormige, dubbele knik, de grote lus van de oude bedding doet daarentegen natuurlijker aan. Bij de inpoldering van Blommersdijk is deze oude bocht geheel afgedamd.
De te Utrecht gevestigde abdij van St. Paulus hield echter vast aan de oude tiendgrens, zodat een blokje van de tienden van Rubroek ten westen van de *verlegde* Rotte kwam te liggen. Dat Dirc Bokel als heer van Blommersdijk deze tienden gebruikte, ligt voor de hand. Nu echter de landen ten westen van de Rotte niet bij het waterschap gerekend kunnen worden, moeten deze elders gezocht worden. Daar de oost- en westgrenzen vast liggen en ook naar het noorden de grens tussen Voor- en Achter-Rubroek vast staat, kan dit gebied alleen ten zuiden van wat mr. Muller de Gerrit Berchmansweg noemt liggen. Het meest voor de hand ligt om het gebied ten noorden van de in 1505 verlaten stadsvest van Rotterdam hiervoor te houden, daar deze in ieder geval het gebied van de stadsvrijheid omsloot, maar dit brengt het waterschap op ruim 128 morgen. Nu mogen wij aannemen, dat bij het aanleg-

[7] De in de vijftiende eeuw vermelde Gerrit Berchmansweg is niet het door mr. Muller aangeduide stuk weg, maar de Crooswijkseweg.

gen van de stadsvesten deze wel zoveel mogelijk de stadsvrijheid omsloten, doch dat de vorm van de vest ook door militaire overwegingen bepaald werd, zodat uitspringende hoeken afgesneden werden. Nu wil het geval, dat de vest vanaf de Delftsepoort tot aan Pompenburg volkomen recht is, hierna krijgt zij een flauwe kromming, welke langzamerhand sterker wordt, zodat zij bij de Oostpoort de dijk bijna loodrecht snijdt, een vorm welke militair aanvaardbaar is. Toen echter op 7 juni 1340 aan een zeker gebied stadsrechten werden toegekend, maakte men voor de begrenzing hiervan gebruik van in het terrein aanwezige grenzen. Voor het oosten was dit de grens van het ambacht Kralingen, voor het zuiden een lijn evenwijdig aan de dijk op 50 gaarden afstand hiervan, in het westen een bestaande ambachtsgrens, n.l. de buitendijksloot van de polder Rodezand; daar deze sloot in het noorden eindigde tegen de buitendijksloot van de Hofdijk-Kruiskade was ook hier een vast punt. De noordelijke begrenzing had in het terrein echter geen verdere natuurlijke steunpunten, dus moest deze met een aantal raaibakens uitgezet worden. Dat men deze grenslijn de vorm van de latere vest, dus een gebogen lijn met wisselende kromte straal gaf, is niet waarschijnlijk. Trekt men echter een lijn langs het hierboven genoemde rechte deel der noordvest en verlengt men deze totdat zij de Slaeccade kruist, dan blijkt het ten noorden van deze lijn gelegen deel van Rubroek inderdaad 118 morgen groot te zijn, zodat het zeer waarschijnlijk is, dat wij hiermede de noordelijke grens van de stadsvrijheid gevonden hebben. De plaats van het westelijk raaibaken is zoals boven werd opgemerkt verklaarbaar; waarom men echter het oostelijk juist op het hier gevonden punt van de Slaeccade plaatste en niet noordelijker of zuidelijker, valt niet te verklaren. Hoogstens kan opgemerkt worden dat de middelwatering van de Kralingse voorpolder op dit punt de Slaeccade bereikt.

Wat betreft de overige waterschappen kan geheel bij de studie van mr. Muller aangesloten worden, zodat deze hier verder buiten beschouwing kunnen blijven.

Uit het voorgaande kunnen twee conclusies worden getrokken, n.l.

1. Dat de verhoegslaging van 1420 vrij nauwkeurig de oppervlakten van de oude waterschappen weergeeft.
2. Dat de waterschappen in het gebied van de abdij van Egmond geen reductie genoten ten opzichte van die van St. Paulus, zoals mr. Muller veronderstelt.

De hierboven gereconstrueerde waterschappen zijn afgebeeld op kaart nr. 1.

Aan de hand van deze kaart dienen wij nu het belangrijkste stuk betreffende de overheidsbemoeienis met waterstaatzaken tussen de rivieren de Schie en de Goude te bezien.

In juni 1281 vaardigt graaf Floris V een oorkonde uit, waarbij hij regelingen treft voor het onderhoud van de dijken tussen de Schie en de Goude en wel

speciaal in het gebied van acht met name genoemde ambachten, welke echter niet het gehele gebied tussen de Schie en de Goude omvatten, doch slechts het westelijke deel.
De graaf verklaart dat hij vroeger het bestaande dijkrecht veranderd heeft, zodat de verschillende ambachten, hoewel naar gewoonterecht hiertoe niet verplicht, gezamenlijk het onderhoud op zich namen. Deze regeling heeft echter zo slecht voldaan, dat de graaf het oude dijkrecht heeft hersteld. Opgemerkt wordt, dat, indien iemand zelfstandig bedijkt land heeft en dit wegens te hoge dijklasten ontruimt, dit land door de bewoners van de genoemde ambachten overgenomen mag worden, die dan het recht hebben de dijk te herstellen of indien nodig meer landinwaarts te leggen, ja zelfs terug te trekken op de oude dijk. Het uitgeslagen land zal echter aan de graaf vervallen. Het handvest leert ons dus het volgende:
De acht ambachten waren oorspronkelijk beschermd door een dijk, welks onderhoud op bepaalde wijze bekostigd werd. Voor deze dijk ontstonden nieuwe polders. Deze polders waren door particulieren bedijkt en hun dijkfront werd door deze particulieren onderhouden en dit betekende dat de oude dijk minder rechtstreeks te lijden had, zodat voor de acht ambachten het onderhoud geringer werd en ook het gevaar voor overstroming. Men was in de tweede frontlijn komen te liggen. Indien men echter de voorste dijk zo zwaar maakte, dat deze geheel de oude dijk als waterkering kon vervangen, dan betekende dit zowel voor de voorpolders als het oude land voordeel. Dit gebeurde dan ook met toestemming van de graaf. De nieuwe dijk was of niet voldoende zwaar of het wateroverlast werd tengevolge van stijging van de zeespiegel groter. In ieder geval vonden meerdere doorbraken plaats, waardoor mogelijk ook de niet meer onderhouden oude dijk overspoelde. Nu greep de graaf in. Hij herstelde de onderhoudsplicht van de oude dijk voor de acht ambachten. De voorpolders mochten echter nog gezamenlijk onderhouden worden. Werden zij echter opgegeven, dan verviel de grond aan de graaf. De meest voor de hand liggende conclusie is, dat de acht ambachten zich nu uit de voorpolders zouden terugtrekken en de oude dijk herstellen, zodat de ingelanden van de voorpolders zich maar moesten zien te redden. Maar het geval lag anders. Hierboven werd opgemerkt dat de voorpolders het werk van particulieren was. Deze particulieren moeten echter voor een groot deel uit de acht ambachten afkomstig geweest zijn. De steden Rotterdam en Schiedam bestonden nog niet of nauwelijks. Delft was nog niet zoals in de vijftiende eeuw de woonplaats van rijke brouwers, die hun geld in inpolderingen belegden.
De ingelanden van het oude land waren dezelfde als die van het nieuwe land. De voorpolders opgeven betekende grote verliezen. De betrekkelijk terloopse opmerking dat het uitgeslagen land aan de graaf zou vervallen, was in werkelijkheid een stok achter de deur en een heel dikke ook.

Alvorens het effect van dit handvest na te gaan, dienen we allereerst te bepalen, over welk gebied het handelt, en welke de oude dijk is. De eerste 6 ambachten zijn gemakkelijk terug te vinden, n.l. Zevenhuizen, Bleiswijk, Hillegersberg plus Bergpolre (Rotte), Overschie, Berkel-Rodenrijs (Aelwinus de Roderise en Arnestus de Wulven) en Schiebroek.
Het ambacht van Egidius de Voerscoten wordt door mr. Muller gehouden voor Rubroek en Rotterdam beoosten de Rotte, doch dit is beslist niet bewezen. In het register E.L. 5 wordt een opsomming gegeven van de leengoederen van de zoon van Gillis van Voerscoten, n.l. Outgier. Deze waren voor zover het Schieland betreft *'dat ambochte tote Scie ende dat huus ende XII morghen lants'*, waarvan nadrukkelijk wordt gemeld dat hij deze van zijn vader geërfd had.
Hierna volgen pas Rubroek en Rotterdam. Hierom verdient het binnen Schie gelegen ambacht van der Lecke de voorkeur. Het ambacht, genaamd Bokeldijk houdt mr. Muller voor de gezamenlijke leengoederen van Heer Ghisebrecht Bokel. Deze worden in het register E.L. 5 ook opgegeven n.l. *'dat ambacht daer hi in wonet te scouwene van der uterste sole van Blomartsdike, tussen die halve Rotte ende dat ambacht van Sconerlo, utgaende op die Merwede'*. Dit gebied werd dus begrensd door de dijksloot van de Blommersdijk in het noorden, de Rotte in het oosten, Schoonderloo in het westen en de Merwe in het zuiden. Het omvatte dus de polders Blommersdijk, Roodezand, Coolhoek en West Rotterdam. De woonplaats van Heer Ghisebrecht was het kasteel Wena. Dit bestond uit een zware vierkante woontoren met muren van enige meters dikte. Het grote steenformaat verzet zich niet tegen datering in de dertiende eeuw. Mr. Muller verwarde hier de *dijk* met het *ambacht* Blommersdijk, (doch een dijk heeft een zool en niet een ambacht), hierdoor meende hij ook het slot Bulgersteyn als woning voor heer Ghisebrecht aan te moeten wijzen. De opgravingen hier verricht, wezen echter uit, dat Bulgersteyn op zijn vroegst ongeveer 1325 gesticht kan zijn. Als verder leen noemt het register: *'dat ambacht van Bokelsdike van der uterste sole, tusscen 't ambacht van Scie ende van Sconerlo'*. Hierna volgt de reeds behandelde passage over de uitslag van die van Rotte. De uiterste zool kan hier slechts de oostgrens zijn, dus de grens met Blommersdijk, het ambacht Schie de noord- en westgrens, Schoonderloo de zuidgrens. Het maakt de indruk dat hier niet alleen het latere politieke ambacht, maar ook het in de polder Blijdorp gelegen gebied bedoeld is.
Dat wil zeggen dat het charter van 1281 beslist niet noemt het eerste leen van Bokel, daar zoals hiervoor opgemerkt is, de 8 ambachten achter een gemeenschappelijke oude dijk moeten gelegen hebben. Zij blijken zich uit te strekken van de Schie tot aan Cralingen. Het beloop van deze oude dijk is belangrijk genoeg om aan de hand van archiefstukken en zestiende eeuws kaartmateriaal de route nog eenmaal te controleren.

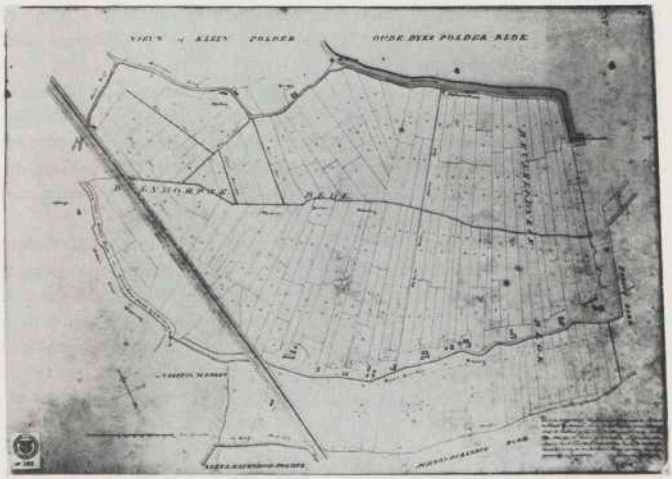

Afb. 1. Kaart van de tiendblokken in de Blijdorpse polder en Beukelsdijk, kopie van een kaart van de landmeters Kruikius.
(Achief van de gemeente Delfshaven, inventaris noa 701.)

De oude dijk laat zich terug vinden op de reeds eerder genoemde kaart van Floris Balthasarsz. Beginnende in het oosten vinden wij als voortzetting van de bekende Oude Dijk in Cralingen een weg, aangeduid als *'den Ouwen Dijck'*. Dat dit inderdaad een echte dijk geweest is, blijkt uit een kaart in het kaartboek van het Heilig Geesthuis te Rotterdam, waarop zelfs nog de binnen- en buitendijksloten voorkomen. De dijk zelf is afgegraven, maar dient nog als ondergrond voor enige boerderijen. Het volgende spoor van de dijk vinden we in de Rotte, juist ten noorden van het huis te Crooswijk. Hier werden in de 17e eeuw de overblijfselen van een sluis gevonden. Bovendien is dit de grens van 2 visserijen, welke door de rentmeester van de graaf vanouds verpacht werden, n.l. die van de Oude en Nieuwe Rotte. Direct over de Rotte vinden wij op de kaart van Balthasarsz. de reeds in het vorige hoofdstuk vermelde Ouwen Dijck. Deze sluit aan op de Blommerdijckseweg, welke op de topografische kaarten tot in het begin van deze eeuw zich aan zijn brede dijkboeten als dijk laat herkennen. Bovendien herinnert een ten noorden van de weg gelegen wiel aan een vroegere dijkdoorbraak. Hierboven werd reeds vermeld, dat in het register E.L. 5 nog van de zool van deze dijk gesproken werd. De voortzetting vormt de Beukelsdijkseweg. Ook

hier valt de dijkboet op vele plaatsen te herkennen en ook hier is een wiel (zie blz. 17). Dat de Beukelsdijk ook de naam Oude Dijk gedragen heeft blijkt nu uit het volgende.

Een zeer belangrijk geslacht in dit gebied sedert het midden van de 14e eeuw, is de familie van den Oudendijc. Deze had o.a. grote bezittingen in de Blijdorpse polder en te Beukelsdijk. In het einde van de 14e eeuw zijn boerderijen van deze familie bekend, n.l. aan de Beukelsdijkseweg. De 3 takken, die elk eigenaar waren van één van deze boerderijen, noemen zich Venijn van den Oudendijc, resp. alleen van den Oudendijc.

Ten westen van de Delfshavense Schie is de voortzetting van de Beukelsdijk, op de kaart slechts als een watering aangegeven. In het reeds eerder aangehaalde kaartboek van het weeshuis te Rotterdam komt de dijk, zij het dan afgegraven, voor [8]. De dijk wordt hier met name genoemd in het cartularium van de abdij van Egmond, aangelegd in 1358. Hierin wordt van een smaltiende van Oudzier van Cralingen als omschrijving gegeven: *'Item een smaltiende die ghelegen is in Schie in Otziers ambocht voerseyt, streckende an die oestzijde 10 gaerden buten der uterster zole van den ouden dijc in sgraven ambocht, gaende suitwaert an den vloetdijc ende den wech soe leghet ene wateringhe, die is ene rechter sceydinghe tviscken desen tiende voerseid ende der vrouwen ambocht van Rotterdam, die westzide streckende an den Laensloet- ende an den Hem, noirtende an dorp van Scie'* [9].

Zij eindigt tegen de polder Galchhoek. Het laatste deel werd gevormd door de westelijke kade van Galchhoek tot bij de Hoge Brug, waar de oudste dam in de Schie lag en waar zij aansloot op de Oude Dijk, welke naar Spieringshoek loopt. Van de 8 genoemde ambachten lagen er 6 geheel binnen deze dijk; alleen Bokelsdijk en dat van Egidius van Voorschoten lagen ten dele binnen en buiten deze dijk; hier boven werd reeds opgemerkt, dat de tienden van Bokelsdijk nadrukkelijk omschreven werden als binnen en buiten de dijk te liggen. Dat Galchhoek het oudste deel van het ambacht van der Leck is, blijkt ook uit het feit dat het slot Starrenburg binnen deze polder gelegen is.

Van de buiten de dijk gelegen polders wordt er geen genoemd, zodat we hieruit mogen concluderen, dat deze laatste twee ambachten slechts bedoeld zijn, voor zover deze binnen de dijk lagen.

De graaf herstelt de onderhoudsplicht van de oude dijk in 1181, waartegenover het recht bestond zich uit de voorpolders terug te trekken. Zoals hiervoor is betoogd, waren de belangen van de ingelanden van de 8 ambachten te groot om dit laatste te doen. Men moest dus samen met de ingelanden van de voorpolders de handen ineen slaan om tot een afdoend onderhoud van de

---

[8] Zie afbeelding 2.

[9] Archief van de abdij Egmond, inventaris no. 1, folio 70v.

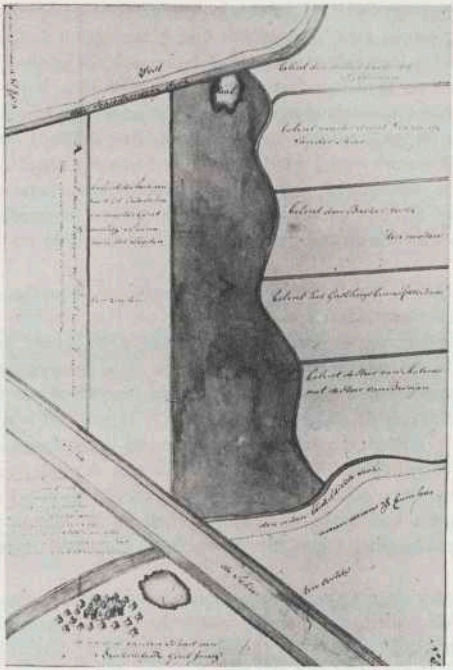

Afb. 2. Kaart van een perceel land in Beukelsdijk, toebehorende aan het weeshuis te Rotterdam ten westen van de Delfshavense Schie. Kopie door H. Houwens naar het kaartboek door Simon Dammasz. van Dueren. (Gemeente-archief Rotterdam, bibliotheek van kronieken.)

buitendijk te komen; het resultaat moet zijn geweest een verhoefslaging over de 8 ambachten van het oude land en die van het nieuwe land gezamenlijk, welke verhoefslaging nog de kern vormt van die van 1420. Dat hiervoor ook andere administratieve bepalingen nodig waren, uitgebreide voorschriften etc. is begrijpelijk, dit alles moet de rechtstreekse stoot geweest zijn tot de vorming van het hoogheemraadschap Schieland, welks heemraden voor het eerst in de oorkonden optreden op 16 juni 1299 [10].

---

[10] Archief Schieland, oorspronkelijk charter.

Dat deze regelingen niet geheel zonder slachtoffers verlopen zullen zijn, is wel zeker en dat de graaf dit voorzien had, blijkt wel uit de clausule, dat zo iemand zich uit bepaalde stukken land terug trok, de ambachten het recht hadden deze over te nemen. Dat dit inderdaad gebeurd is, blijkt vooral in het waterschap Coel, waar grote percelen land eigendom zijn van de ambachten: Ouderschie, Bleiswijk, Rubroek, Schiebroek, Bokelsdijk, Rotte en Berchpolre, terwijl wanneer op 1 april 1290 Berkel van Schieland naar Delfland overgaat, het ontslagen wordt van zijn dijkonderhoud, maar ook van zijn Coelse landen afstand moet doen [11]. Mede in verband hiermede zou de vaststelling van de verhoefslaging van Schieland tussen 1281 en 1290 moeten dateren.

Dat echter ook de graaf een deel van de opgegeven landerijen in zijn bezit krijgt, blijkt uit het volgende.

Ten tijde van hertog Aelbrecht, in het jaar 1390, stelde men opnieuw orde op de zaken van de grafelijke leenkamer. Alle leenmannen werden opgeroepen om opgave te doen van de goederen, welke zij van de graaf van Holland hielden en de nodige bewijzen over te leggen van hun recht op die goederen. De griffier schreef de opgave van de leenmannen in een nieuw register en vergeleek de overgelegde stukken met de oude registers. Bleek nu, dat in deze geen afschrift voorkwam, dan voegde hij in het nieuwe register de woorden toe: *'ende des syn syne brieven'* [12]. Hierna werden deze stukken afgeschreven in een hiertoe speciaal aangelegd register, gemerkt XVIII [13].

Nu komt onder de opgeroepen leenmannen voor Pieter Venijn Jansz. welke opgeeft te Schoonderloo 24 morgen land in leen te houden. Daar geen leenbrieven in de graaflijke registers voorkomen, vinden we in register XVIII een hoofd Pieter Venijn. Het stuk dat eronder afgeschreven staat is echter geen leenbrief, maar het handvest van graaf Floris V van het jaar 1281 [14]. Dit is op het eerste gezicht wat raadselachtig, maar laat zich oplossen. Een deel van het leengoed vinden wij terug bij een kleinzoon van Pieter Venijn, n.l. Danckaert Jacobsz. Venijn, zoon van Jacob Pietersz. Venijn, hoogheemraad van Schieland. Deze wordt er op 19 juni 1401 na het overlijden van zijn vader mee beleend. De verdere beleningen zijn tot in de achttiende eeuw te volgen. Het stuk land heet 's Gravendijkwal. Dit zelfde land vinden we in de rentmeestersrekeningen van 1354–1355 vermeld als graaflijk domeingoed, dat in pacht uitgegeven wordt aan Pieter Venijn. Het is een deel van ongeveer 50 morgen land gelegen te Cool, op 26 februari 1325 door de graaf voor 15

---

[11] Gemeentearchief Rotterdam, portefeuille met stukken betreffende Berkel en Roderijs.
[12] Leenkamer Holland, inventaris no. 422.
[13] Leenkamer Holland, inventaris no. 49.
[14] Leenkamer Holland, inventaris no. 422, folio 149v en inventaris no. 49, folio 27.

jaar in erfpacht gegeven aan Clays van Hoylede en Florens den Visscher. Deze domeinen moeten afkomstig zijn van personen, die na 1281 de spade aan de dijk gestoken hebben en zijn door de graaf verkocht onder leenverband.
De herkomst gaat dus terug op het handvest van juni 1281; vandaar dat Pieter Venijn dit aan de leengriffier van hertog Aelbrecht overlegde.

Bijlage I

Van den Hemme
Item die Jacoppinen uten Haghe hebben geconsenteert ende Adriaen van Mattenes ende Adriaen Heinricz van haeren weghen, voirden hoghen hiemraden. Ist zake dat die wyt heer Dirx ambacht vander Lecke hoir lant vanden Hoghem Hem af kaden willen, dat genoecht hem wel mede, want die Hemme nyet met hem gelden en willen. Ende Jan Deijm als een rentemeester van mijns Heeren weghen heeft dit mede geconsenteert, als voirsc. staet ende des gelijcx Gerrit Claesz. heeft dit mede geconsenteert als voirsc. is, soe wes Reijner van Brakel roerende is.
(Archief Schieland, register A 7.)

Bijlage II

Dit sijn alsulke roetalen als den gemeen margentalen van Schielant toe behoeren van hoeren dijck ende ghelegen siin van den Schiedamse poirthuys streckende tot Quade Outsiertgens hofstede toe buyten dat poirthuys te Rotterdam, dit woirt aldus geordineert ende gesciert tsdinxdaechs na Sinte Maertijns dach inden winter anno XXI. (18-11-1421).

Erst vanden poirthyse t Sciedam toter sluyse toe in Mattenesse ende voirt tot Symon van Veen erve toe, dair behoirt die sluyse toe III roede dycx ende die stede van Schiedam dat ander.
Item daer an Symon van Veen den dyck te houden also breet ende also lang als sijn erve leyt.
Item dair an Lambrecht Willemsz. hoffstede.
Item dair an Jan Cokerdeys erve
Item dair an Jan Symonsz. erve
Item dair an Heinric Jansz. erve
Item dair an Jan die Witte erve
Item dair an Jan Heinesz. erve
Item dair an Jan die Witten erve
Item dair an Pieter Boensz. erve
Item dair an Ghys Pietersz. erve
Item vandaen voirt tambacht van Scoenreloe, dats te verstaen van Gys Pietersz. te halven oijstsloot XII roeden nads dycx, dit heeft Spronck an gebrocht als een ambochs bewarer van Scoenreloe.
Item daer an heer Dircx ambocht vander Leck VIII roeden nads dycx ten halven nuwen dyck toe, Claes Danelsz. angebrocht als ambochtsbewarer.
Van den halven nuwen dyck voert den droghen dyck.

Item Wolffoppen dair an VII$^{1}/_{2}$ roede droech dycx.
Item Ruybroeck daer an XXIII roede droech dycx
Item Kuen Anthonis Kuert ende Pieter Geen mit sijn gesellen daer an van dat Oijsthoefslach XIX roede droech dycx in Rotten.
Item Scyebroeck daer an IX$^{1}/_{2}$ roede droech dycx.
Item Blomers dyck daer an VII$^{1}/_{2}$ roede droech dycx.
Item Dirc die Vyscher daer an van tsgraven hoefslach XIX roede droech dycx
Item Ouderschye daer an XCIII roede droech dycx over den groenen wech omtrent XXVI roden oestwaerts.
Item Bleyswyck daer an C rode droech dycx.
Item Zevenhuyssen daer an CXIX roede droech dycx toten hogen hoeck vanden laen sloot daer den sloot VI roeden coemt wtten Nyewelande.
Item heer Dircx ambocht vander Leck dair an CXXXVIII roede dycx.
Item Buekelsdyck dair an tot Gysbrecht hoeck toe streckende CXXXIII roeden droech dycx.
Item Mattenesse dair an streckende van Gysbrecht hoeck oijstwaert LXXX roeden droech dycx.
Item Buekelsdyck dair an VII roede droech dycx.
Item Bergpolre dair an IX roede droech dycx.
Item Berghoefslach dair an XVIII roede droech dycx.
Item Everaert die pottemaker ende Allaert Gyben zoon van Louwerys hoefslach in Rotten XIII roede dycx daer in staet Jan Coninxen sijn huys in begrepen.
Item Arent Claesz. van Louwerys hoefslach in Rotten IX roede droech dycx ende IX vuet.
Item heer Dircx cappelrije vander Leck van Faeysen hoefslach in Rotten X$^{1}/_{2}$ roeden droech dycx.
Item Heyn Kaernemelcdijck van Faeysen hoefslach in Rotten III$^{1}/_{2}$ roede droech dycx.
Item Ellemans hoefslach in Rotten, Pieter Geen mit zijn gesellen, Willem Gerryt, Jan Jan zoon dair an XVIII$^{1}/_{2}$ roede dycx.
Item dat Oysthoefslach in Rotten Coman Pieter lant VII$^{1}/_{2}$ roeden dycx ende X voeten.
Item Scoenreloe daire an XX roede dycx streckende verbij of op die nijewendyck bij Feyse den lyndraeier, dat meestedeel droech dycx ende som ist nat dyck.
Item Ouderschye dair an LX roede nads dyck.
Item Buekelsdyc daer an VII roede nads dyck.
Item Berch polre daer an XVIII roede nads dyck.
Item Berch hoefslach daer an voir den XX hoeven XXXVI roeden nads dycx.
Item Louwrijs hoefslach, Allaer Gijben ende Everaet die pottemaker XXIII roede nads dycx in Rotten.
Item noch Louwrijs hoefslach in Rotten Arent Claesz. XIX$^{1}/_{2}$ roede nads dycx.
Item Faysen hoefslach in Rotten, heer Dircx cappelryenlant XXI roeden nads dycx, dat gelt die sluys t Scoenreloe in III roeden dycx sach te samen XXI roede dycx.
Item noch Faysenhoefslach in Rotten Heyn Caernemelcx dyck Pieter Ariaensz. VII roede nads dycx.
Item Ellemans hoefslach in Rotten, Pieter Geen, Arent Kerstenz, Willem Gerrytz. Jan Janz. ende Pieter Neef XXVII roede nads dycx.
Item Bleyswijck daer an LXV roeden nads dyck.
Item Scoenreloe daer die sluyse plach te legghen gehieten den dam VIII$^{1}/_{2}$ roede nads dycx.
Item Pieter Willemz. daer an V$^{1}/_{2}$ vuet dycx, daer heeft hij een marge lants ondergeset den dyc te houden.
Item Bleyswijck daer an XLV roede nads dycx.
Item Zevenhuyzen daer an C roede nads dycx.
Item Ouderscye daer an LX roede nads dycx.
Item Boekelsdyc daer an VII roede nads dycx.
Item Dirc die Vischer in t sgraven hoefslach daer an XXXVIII roede nads dycx.
Item heer Dircx ambocht van der Leck XI$^{1}/_{2}$ roede nads dycx.
Item Blomers dyck daer an XV roede nads dycx.

Item Scijebroeck daer an XLX (sic) roede nads dycx.
Item Ellemans hoefslach in Rotten, Pieter Geen, Willem Boen Gerrytz. ende Jan Salman Janz. XII roeden nads dycx.
Item dat Oijsthoefslach in Rotten, Kuen Anthonis Kuert, Pieter Geen XXXVIII roede nads dycx.
Item noch dat Oijsthoefslach in Rotten, Coman Pieter XVII roeden nads dycx.
Item Ruybroeck daer an XLVI½ roede nads dycx.
Item Ommoerden daer an C roede nads dycx.
Item Wolfoppen in Ommoerden daer an XV roede nads dycx ende IIII vuet.
Item Bleyswyck daer an XCII roede nads dycx.
Item Zevenhysen daer an L roede nads dycx tot Quade Outzertgen hofstede toe buyten den poirthuyse te Rotterdam, gehieten die Sciedamse poirt.
Item so hout den hiemraden tot hoeren verclaren ende te schieren van die van Bleyswyck dat sij te cort siin L roeden dycx, item van die van Zevenhuizen XIIII roede dycx te cort ende anders daer den hiemraden gebreck an vinden sal van den ambochten.
(Archief Schieland, register A 7, folio 5.)

Bijlage III

Dit sijn die roetalen ende die lancte van den dyc van Huych Jacobz. huys binnen der stede van Sciedam daer die oude sluyse plech te leggen of gemeten oestwaerts toten westpoerthuyse toe te Rotterdam, dat Bouwen der hiemraden clerc ende Sproncg maten des donderdaechs na sinte Lambrechts dach anno XXI. (18-9-1421).

Erst binnen der stede van Schiedam van Huych Jacobz. huys dair die oude sluyse in voerleden tijden plach te legghen tot die sluyse in Mattenesse toe CLIX roede dycx.
Item van der sluyse in Mattenesse voirt toten nuwelansen dyc toe CXI roede dycx.
Item vanden nyenwelansen dyc voirt toten groenen wege toe IIc ende II roede dycx.
Item vanden groenen wege voirt toten laenslootsenhoeck toe, daer den sloot up loopt int nyenwelant IIc XLV roeden dycx.
Item van die sloot voirt toten hoeck vanden LXX margen toe bij Danel Janz. geergen, daer den sloot binnensdycx leyt CXXXIII roede dycx.
Item van dien hoeck ende sloot voirt tot Gysbrechts hoeck toe CXXXI roede dycx.
Item van Gysbrechts hoeck toten nyendyck toe neffens Faeysen den lijndraeijer CXC roede dycx.
Item van den nyenwendyck voirt toter halver stenen sluys toe up die haven XXXIX roede dycx.
Item vander halver stenen sluyse toter sluyse tot Scoenreloe toe CLII roede dycx.
Item vander sluyse voirt toten kerckoer tot Scoenreloe toe C roede dycx.
Item vanden kerckuer voirt toten vlederstruyck toe CXIII dycx.
Item vanden vlederstruyck voirt tot zwarte willigens toe CLXI roede dycx.
Item van zwarte willigens laen voirt toten cruys toe te Coel hoeck IIc XXXIII roede dycx.
Item vanden cruys te Coelhoeck toten poirthuyse te Rotterdam CLXXX roede dycx.

Somma XXIc XLIX roede dycx.

Item van Sinte Pieters huysgen te Rotterdam voirt toten oest poirthuyse IIc XCII roede dycx straets in die stede.
(Archief Schieland, register A 7, folio 4.)

Bijlage IV

De grootte van de waterschappen volgens de verhoefslaging van 1420 en volgens de meting door Jasper Adriaensz. in 1545:

	1420		*1545*		
Mattenes:	150	morgen	165	morgen	0,5 hont
Ouderschye:	1920	„	2041	„	5,0 „
der Leck:	223	„	287	„	5,0 „
Boekelsdijc:	195	„	76	„	5,5 „
Scoenrelse:	105	„	107	„	4,0 „
Coel:	195	„	294	„	2,0 „
Blomersdijc:	195	„	135	„	0,5 „
Ruylbroeck:	118	„	147	„	2,5 „
Scyebroeck:	720	„	748	„	3,0 „
Berchpolre:	210	„	197	„	1,0 „
Rotterban:	7830	„	3910	„	3,5 „
Cralinghen:	1500	„	1567	„	5,0 „
Cappelle:	1110	„	1617	„	5,5 „
Nuwerkerc:	1050	„	2170	„	2,5 „
Bleyswijck:	2130	„	2365	„	4,5 „
Zevenhuyssen:	3120	„	3113	„	0,0 „
Moerdrecht:	840	„	2237	„	0,5 „
Zegwaert:	430	„	430	„	0,0 „

(Archief Schieland, register A 7, folio 1v–3, en register A 6, folio 139.)

Verhoging van de contributie

Historische Vereniging voor Zuid-Holland: gewone leden *f* 20,– per jaar; combinatieleden *f* 15,– per jaar; gemeenten, waterschappen enz. *f* 45,– per jaar, gemeenten met minder dan 3000 inwoners *f* 30,– per jaar.

Stichting Contactcentrum: aangeslotenen *f* 20,– per jaar.

H. VAN HOOGDALEM Hzn. †

Waar woonden de "lieden" van Benthem? **In** of **bij** Gorinchem?

De oudste geschiedenis van Gorinchem is fascinerend, omdat er zo weinig van bekend is en het bepaald niet gemakkelijk is er enig inzicht in te krijgen. *' 'k Verlangde dik de wieg te zien van Uw' geboorte'* zo dicht een bewonderaar van Abraham Kemp in 1656 zijn vaderstad toe [1]. Ook ik ben een groot deel van mijn leven door dat verlangen bezeten geweest. Voorwaar, een lange en moeizame weg is het, als men van het heden tot de wieg van Gorinchem, die in een ver verleden ligt, wil doordringen om tenslotte, als het lukken wil, de sluier op een kiertje te zetten en een behoedzame blik op de boorling te werpen. Wie kans van slagen wil hebben, moet op die lange weg de goede gidsen weten te kiezen. De kroniekschrijver Dirck Franckenszn. Pauw komt als zodanig niet in aanmerking [2]. Over 's mans onbetrouwbaarheid zijn de geleerden het tegenwoordig wel eens.

Eensgezindheid in positieve zin is er ten aanzien van het feit, dat in de plaatsnaam Gorinchem een persoonsnaam schuilgaat: een zekere Goro, Gorung of Gerung, hoe hij ook geheten moge hebben, dient als de stichter van Gorinchem te worden beschouwd. De heer J. de Groot, die indertijd als genealoog een goede naam had, heeft in dit verband de aandacht gevestigd op de edelman Gerung van Asperen (Gerungus de Aspre), die optreedt van 1134–1139 [3]. Het is verleidelijk in hem de ontginner van Gorinchem te zien, maar een desbetreffende oorkonde, die dit zou kunnen bewijzen, ontbreekt.

De oudste oorkonde, die ons met betrekking tot Gorinchem ter beschikking staat, is uitgegeven door Floris IV graaf van Holland 6 december 1224 en in het Latijn gesteld [4]. De graaf verleent hier de mannen van de graaf van Bentheim *'apud Gorcum'* dezelfde tolvrijheid, als zij van zijn vader graaf Willem I reeds verkregen hadden.

Van groot belang is de interpretatie van deze oorkonde, met name de vertaling van het woordje 'apud'. De heer W. F. Emck Wz. vertaalde het indertijd

---

[1] Abraham Kemp 'Leven der Doorluchtige Heeren van Arkel, Ende Jaar-Beschrijving der Stad Gorinchem . . .' (Gorinchem 1656), Dichterlijke 'Aanspraak aan Gorinchem' van I.M. voorafgaande aan de eigenlijke kroniek.

[2] Aan hem is de dissertatie van dr. H. Bruch gewijd: 'Dirck Franckensz. Pauw, Kronycke des lants van Arckel ende der stede van Gorcum', Gem. Universiteit Amsterdam (1931).

[3] Maandblad 'De Nederlandsche Leeuw' 55ste jrg. – 1937, kol. 347. De heer de Groot meent overigens van de vermelde Gerung van Asperen nog een oudere naamgenoot uit 1076/'81 te moeten onderscheiden.

[4] H. Bruch 'Middeleeuwsche Rechtsbronnen van Gorinchem' (Werken der Vereeniging tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht, Derde Reeks no. 8 – Utrecht 1940) blz. 5–6.

met 'bij' [5]. Dr. H. Bruch houdt het op 'te' [6]. Drs. W. A. van der Donk hield aanvankelijk de mogelijkheid van 'bij' open in zijn studie 'Iets over Gorcum's Ouderdom en eerste Stadrecht' (1930) onder verwijzing naar J. H. Jungius *'Historiae Antiquissimae Comitatus Benthemiensis Libri tres'* (1773) [7]. Echter is mij uit een telefonisch onderhoud met hem gebleken, dat de heer van der Donk nu overhelt naar 'in', daarvoor aanvoerend, dat het in het Middeleeuws Latijn met inbegrip van de meeste oude oorkonden die betekenis pleegt te hebben. Sindsdien is het kamp verdeeld in 'inners' en 'bijers'.

Het verschil is evident. Volgens de 'bijers', waartoe ik mij zelf reken, verleende Floris IV zijn tolvrijdom niet aan inwoners van Gorinchem, maar aan mannen van de graaf van Bentheim, die in de buurt van Gorinchem woonden. Al wil ik natuurlijk niet stellen, dat mijn kennis van Middeleeuws Latijn beter zou zijn dan van geschoolde latinisten, ik grond mijn mening op een akte, die, dr. A. W. E. Dek enkele jaren geleden bekend maakte uit de aantekeningen van wijlen kolonel J. P. de Man over het geslacht der Arkels [8].

Uit de betrokken akte – een schepenakte van Gorinchem van 28 september 1551 – blijkt, dat Walraven van Arkel heer van Heukelum zich destijds voor het Hof van Holland te verweren had tegen Karel V als graaf van Holland, vermoedelijk ter zake van dijklasten. Een sententie van het Hof van Holland is jammer genoeg niet gevonden, processtukken evenmin. Wel is bekend, dat de zaak 5 april 1565 na de dood van de heer Walraven nog altijd niet beslist was.

Meergenoemde akte bevat een attestatie, die tien oude respectabele inwoners van Gorinchem voor twee schepenen hebben afgelegd op verzoek van Walraven van Arkel, heer van Heukelum. Het zijn: Mr. Geraerdt Ketelair licentiaat in de rechten, burgemeester van de stad, oud omtrent 65 jaren, Adriaen Anthoenisz. oud 79 jaren, Adriaen Jansz. Kemp oud-burgemeester en oud-schepen, oud omtrent 60 jaren, Robbrecht Jansz. oud-schepen en oud-tresorier, oud omtrent 62 jaren, Yewen Petersz. oud omtrent 72 jaren, Damas Petersz. oud omtrent 61 jaren, Aert Pieck Jansz. oud omtrent 63 jaren, welke vier laatsten – naar vermeld wordt – alle behoren tot het schuttersgilde. Dan volgen nog: Jan Gheritsz. de Cuyper oud omtrent 70 jaren, Andries Cock Heymansz. oud omtrent 65 jaren en Willem Hulst Ghovertsz., dijkgraaf en secretaris van de heerlijkheid Dalem, omtrent 51 jaren oud. Allen zijn het inwoners en poorters der stad, zoals de akte het uitdrukt:

---

[5] W. F. Emck Wz. 'Kroniek van Gorinchem, Geschiedkundige en andere aanteekeningen in chronologische volgorde' (Gorinchem 1929), blz. 10.

[6] Dit blijkt uit het regest, dat de heer Bruch de eigenlijke oorkonde-tekst t.a.p. als opschrift heeft meegegeven.

[7] W. A. van der Donk, aangehaalde verhandeling, blz. 17.

[8] Maandblad 'De Nederlandsche Leeuw' 83ste jrg. – 1966, kol. 286 met verwijzing naar 'Algemeen Rijksarchief, schepenprotocol Gorinchem F XIV no. 13, fol. 398'. De datum van de akte is niet 28 september 1552, zoals dr. Dek opgeeft, maar 28 september 1551.

'staende ter goeder namen ende famen, mannen van eeren ende ghelove ende die voer sulcke geëstimeert, geacht ende gehouden worden', m.a.w. een en al degelijkheid en betrouwbaarheid.

Deze attestanten hebben eendrachtig onder ede verklaard *'dat men alsoe lange als henluyden gedenct d'oostenzijde van der stede van Gorinchem gelegen over de haven binnen Gorinchem gemeynlick genoempt heeft ende noch dagelicx noempt te wesen in't graeffschap van Benthem – ende dat zijluyden hoiren ouderen mitsgaders andere oude luyden in hoir deposanten juecht 'tselve oeck alsoe hebben hoeren noemen – oick dat die inwoenders van de Westenzijde van der haeven der voirs. stede somtijts in Vastelavontspeelen plaegen in den wan (?) te steecken tegens die van der Oostenzijde over die haven voern. die sij noempden te wesen 't graeffschap van Benthem zoe voerschreven staet ende worde in zulcke speelen ende anders de westenzijde van der haven voers. genoemt groot Gorinchem. Ende na verclaren van sommighe van den deposanten voorn. namelick Robert Janssen, Adriaen Anthoenissen, Yewen Peterssen ende Jan Gheritssen alleen zoe veel meer henluyden oick kennelijcken te sijne, dat zoe wat tijden eenen burgher van Gorinchem goet hebbende op Hardincxvelt oft aen de westzijde van der haven van Gorinchem oft in Alblasterweerdt ende hebbende oeck ghoet aen de oistzijde van de zelve haven – dat 'tselve nyet subject en was onder den last van den dijck aldaer te wetene van Alblasterweerdt ende den lande van Arckel'.*

De beide schepenen van Gorinchem hebben deze akte, gelijk te doen gebruikelijk, bezegeld.

Na deze verklaring behoeven we niet meer te twijfelen. Het rechtsgebied der graven van Bentheim bevond zich oostelijk en niet westelijk van het gebied der Gorung-lieden. Voor hen was de Haven de grens tussen Groot Gorinchem en Benthem en die van Groot Gorinchem hielden op Vastenavond die van de andere kant voor de gek. Wij doen dat natuurlijk niet meer, maar in mijn jeugdherinneringen ligt toch vast verankerd, dat die van de bovenstad door de rest niet altijd voor vol werden aangezien. Vier van de mannen doen verder een verhaaltje, dat ook de aandacht waard is. Wanneer iemand gegoed was in Hardinxveld of aan de westzijde van de Haven of in de Alblasserwaard en hij had ook goed aan de oostzijde van de Haven, dan was hij voor zijn hele bezit niet in de dijklasten aangeslagen. Hij genoot dus een uitzonderingspositie. Ik geloof, dat ik hun verklaring zo juist interpreteer. Die uitzonderingspositie is wellicht te verklaren uit het feit, dat de bewoners van het rechtsgebied der Heren van Benthem onder een andere rechtsbedeling aanvankelijk hebben geleefd dan de lieden van het Gorung-gebied.

Er zijn aanwijzingen te vinden, die mijn conclusie uit de attestatie getrokken steun geven. Drs. W. A. van der Donk is op grond van de geologische toestand tot het gerechtvaardigd vermoeden gekomen *'dat de verbinding tussen*

Linge en Merwede in oude tijden even ten Oosten van de stad moet hebben gelegen' [9]. Ir. J. Heemskerk drukt met andere woorden hetzelfde uit: *'Grondboringen doen vermoeden dat een natuurlijke uitwatering meer oostelijk gelegen heeft, in het Wijdschild'* [10]. Komt dit niet prachtig uit? M.i. hebben we ons het rechtsgebied der heren van Benthem voor te stellen aan de oudste monding van de Linge op een *'wier'* of aanwas in de Lingedelta.

Behalve drs. W. A. van der Donk en ir. J. Heemskerk zou ik de heer W. F. Emck willen aanhalen. In diens handschrift 'Oude namen van huizen en straten te Gorinchem' (1924) vindt men slechts tweemaal de naam 'Benthem' vermeld [11]. Merkwaardigerwijze beide keren in de bovenstad en wel op blz. 235 onder no. 476 'Het graafschap Benthem' 1571–1602 aan de Havendijk nabij de Balensteeg en dan in 1675 'het Wapen van Benthem' op de hoek van Burgstraat en Appeldijk, vermoedelijk een herberg, onder no. 731 op blz. 327. Een bewijs is het niet, maar wel een aanwijzing, dat de overlevering in 1675 nog levendig was.

Belangrijk is tenslotte de vraag: hoe kwam het gebied der Bentheimers aan de Wijde Linge aan het huis Arkel? Dr. H. Obreen heeft indertijd geschreven: *'Wij weten niet of graaf Otto IV van zijn vader of broeder, graven van Holland, hetzij door gift, hetzij als erfenis, goederen in de lage landen bij de zee had gekregen; onze bronnen zwijgen daarover, doch het staat wel vast, dat zijn oudste zoon Boudewijn, die trouwens in Holland een politieke rol van betekenis gespeeld heeft, in deze streken rechten en eigendommen bezat met name Gorinchem en het burggraafschap van Utrecht. Dit laatste vinden wij ook in handen van zijn zoon Graaf Otto V, die in 1267 van alles wat hij buiten het Bentheimse bezat, afstand deed ten behoeve van zijn jongeren broeder Egbert. De daaromtrent opgestelde oorkonde leert ons, dat dit bezit bestond uit: Het gerecht van Malsen, de hofsteden Westerholt (bij Druten), te Meteren en te Wadenooien, goederen te Tricht en te Deil, het Burggraafschap van Utrecht, goed te Vleuten, jaargelden van den Hollandschen Graaf, nl. 25 mark uit den tol te Geervliet en 60 pond uit de bede van Walcheren en ten slotte de Advocatie van Aalburg (leen van Altena?)'* [12].

Het moet de aandachtige lezer zijn opgevallen, dat in dit rijtje van overgedragen goederen in 1267 Gorinchem ontbreekt. Hieruit zou kunnen worden geconcludeerd, dat aangezien de Arkels pas in 1254 optreden in de akten, de overdracht van het rechtsgebied der Bentheimers aan Arkel tussen dit jaar en 1267 moet hebben plaats gevonden.

---

[9] W. A. van der Donk 'Gorcumse Oudheden: VII De oudste berichten over de Gorcumse Haven' (Overdruk uit het Nieuwsblad voor Gorinchem en Omstreken 1955) blz. 2.

[10] J. Heemskerk 'Geschiedkundige notities betreffende Gorinchem en het land van Arkel beneden de Zouwe. Over de stedelijke structuur van de Stad' (Delft 1966) blz. 5. Een exemplaar van deze doctoraal scriptie berust ten Gemeente-archieve van Gorinchem.

[11] Genoemd manuscript bevindt zich in het Museum Oud Gorcum.

[12] Maandblad 'De Nederlandsche Leeuw' 54ste jrg. – 1936, kol. 390.

Of dit door koop is geschied of door erfenis kan gevoegelijk buiten beschouwing blijven. In geval van erfenis kan Bertha van Ochten, die met Jan I heer van Arkel was gehuwd, inderdaad, zoals de heer J. de Groot aanneemt, als kleindochter van Otto IV graaf van Bentheim en nicht van Boudewijn, de schakel zijn geweest [13]. Maar een oorkonde, die ons dit gebeuren bevestigt, is nog niet gevonden.
Na het vorenstaande is wel duidelijk, wat voor mij de vertaling van het woordje 'apud' is. Ik schaar mij in de rij van hen, die zeggen 'bij'. Graaf Floris IV gaf zijn tolvrijheid aan kooplieden, die aan de mond van de Linge woonden, namelijk de lieden van Benthem *bij* Gorinchem. Niet aan de boeren op hun akkers langs de oude weg naar Arkel een km verder naar het westen. Die zouden er op dat tijdstip weinig aan gehad hebben. Het is verder logisch, dat in 1281 Floris V dit tolrecht door al zijn landen bevestigt voor de lieden van Arkel die dan binnen één wal of muur wonen onder garantie, dat het zal blijven gelden, als de stad door een ramp zou moeten worden verplaatst [14].
Naar ik hoop, heb ik met mijn betoog de basis gelegd voor een verdere discussie over het vraagstuk van Gorinchem's oudste verleden. Onze stadshistorie kan er alleen maar winst bij hebben, als de deskundigen zich er maar eens in vastbijten. Wat ik deed was slechts het opzij schuiven van de sluier voor de wieg van onze geboorte. Nog altijd draagt die boreling van toen de kenmerken van zijn afkomst. Uit de kluiten getrokken en aan het water groot geworden. Gorungheim en Bentheim is thans Gorinchem.

Naschrift

Het bovenstaande is een verkort verslag van een voordracht in 1968 door de heer H. van Hoogdalem Hzn. gehouden. Daar de heer van Hoogdalem door zijn overlijden verhinderd was zelf zijn verslag in te korten, zoals zijn bedoeling was, heeft de redactie van 'Holland' deze taak overgenomen. Zij wil dit stuk met toestemming van de Erven gaarne publiceren om hiermede de nagedachtenis van de overledene te eren. De redactie vertrouwt aan de visie van de heer van Hoogdalem op deze wijze ten volle recht te doen. Het is overigens een visie, die niet ieder zal delen. Sympathiek doet in dit verband aan, dat de overleden spreker er geen aanspraak op maakt het laatste woord over het behandelde onderwerp te voeren, maar integendeel een verdere discussie wil uitlokken.

---

[13] J. de Groot 'Hoe kwam Gorinchem aan het geslacht van Arkel?' in maandblad 'De Nederlandsche Leeuw' 55ste jrg. – 1937, kol. 345–350.
[14] H. Bruch 'Middeleeuwsche Rechtsbronnen van Gorinchem' (1940) blz. 7. Dr. H. Bruch heeft gemeend het jaartal van deze akte tot 1282 te moeten herleiden; het zou een nader onderzoek verdienen, of dit al dan niet juist is.

A. J. BUSCH

H. van Hoogdalem, 1898-1970

Onder degenen die over Gorcum hebben geschreven neemt de heer H. van Hoogdalem een vooraanstaande, zo niet een ereplaats in. Van jongs af toonde hij veel belangstelling voor alles wat met geschiedenis had te maken, maar bovenal trok hem de historie van zijn geboorteplaats Gorcum. Bijna zijn gehele leven heeft hij gewoond in zijn geliefd Gorcum, dat hij door en door kende. Zijn interesse in de plaatselijke geschiedenis werd vooral gestimuleerd door zijn contacten met de reeds in 1929 overleden gemeenteontvanger W. F. Emck, van wiens hand diverse publicaties over Gorcum het licht hadden gezien. Het was Emck geweest, die de jonge Van Hoogdalem inwijdde in de geheimen van het 17de-eeuwse schrift.

Hoewel de heer van Hoogdalem werkzaam was in het bankwezen, trok die materie hem minder dan de geschiedenis, waarin hij zich in zijn vrije uren uitleefde. Het lag dan ook voor de hand, dat toen in 1931 de Vereniging Oud Gorcum een conservator zocht voor haar museum 'Dit is in Bethlehem' het oog op hem viel. Gedurende bijna 40 jaar heeft hij naast zijn dagtaak het conservatorschap met enthousiasme en toewijding vervuld. Zijn verdiensten op dit terrein werden beloond met de toekenning van de zilveren museummedaille.

Als beheerder van het museum kwam hij in aanraking met de rijke bibliotheek van Oud Gorcum en daarin vond hij inspiratie voor zijn geschiedbeoefening. Bovendien wist hij aardig de weg in de Gorcumse archieven. Dit alles bracht hem tot intensieve bestudering van de geschiedenis, hetgeen resulteerde in talrijke lezingen en publicaties over Gorcum. In de plaatselijke pers verschenen geregeld artikelen van de heer van Hoogdalem, waarvan een aantal is opgenomen in de jaarboekjes Oud Gorcum Varia.
Een blik daarin toont de grote verscheidenheid van de behandelde onderwerpen. Zo schreef hij op populaire wijze over het garnizoen in de 18de eeuw, de Broederschap der Romeinen en Jeruzalemsheren, Gorinchem in de Franse tijd, het tweede Arckelse tijdvak, maar ook vroeg hij aandacht voor bekende Gorcumers, zoals de kroniekschrijver Dirck Franckensz. Pauw, de apostolisch-vicaris Joannes Baptista van Neercassel en de dichtende burgemeester Abraham Boxman. Het is slechts een kleine greep uit de veelheid aan artikelen. Deze artikelen kwamen tot stand na intensief speurwerk. Het was de amateurhistoricus Van Hoogdalem niet zo zeer te doen om wetenschappelijke verhandelingen te leveren, maar zijn grote verdienste ligt vooral hierin, dat hij bij een groot publiek belangstelling voor Gorcums geschiedenis wist te wekken.
Voor het fotoboek 'Gorinchem, parel aan de rivier' verzorgde de heer van Hoogdalem een historische inleiding onder de titel 'Van hoeve tot torenflat'. In de bekende serie '. . . in oude ansichten' staat het aan Gorcum gewijde deel op zijn naam. Met een vlotte en humoristische pen maakte hij aan de hand van afbeeldingen uit zijn vroege jeugd een leerzame wandeling door de stad, daarbij wijzend op talrijke bijzonderheden. Met dit kostelijke boekje verplichtte hij velen aan zich, terwijl hijzelf aan de samenstelling enorm veel genoegen beleefde.
Behalve op het terrein van de plaatselijke geschiedenis, waarbij ook de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden dienen te worden betrokken, bewoog de heer van Hoogdalem zich speciaal op het gebied van de genealogie. In diverse genealogische tijdschriften komen zijn bijdragen voor. In zijn immer interessante voordrachten – een beroep op hem was nooit vergeefs – kwam deze belangstelling dikwijls tot uiting. Ook de heraldiek, de volkskunde en vooral de archeologie hadden zijn grote voorliefde.
Een van zijn laatste beschouwingen had tot onderwerp de strijdvraag over het in of bij Gorcum situeren van de Benthems c.s. Het geeft voldoening, dat zijn visie in dezen hier toch nog in druk verschijnt, zij het postuum.
Met het overlijden van deze begaafde en diep gelovige man op 4 oktober 1970 in de leeftijd van 72 jaar ging een onvergetelijke figuur heen. Vanwege zijn uitzonderlijke kwaliteiten had Gorcum deze gewaardeerde stadgenoot reeds in 1962 geëerd met de gouden eremedaille, een onderscheiding die hem dubbel en dwars toekwam.

Afb. 1

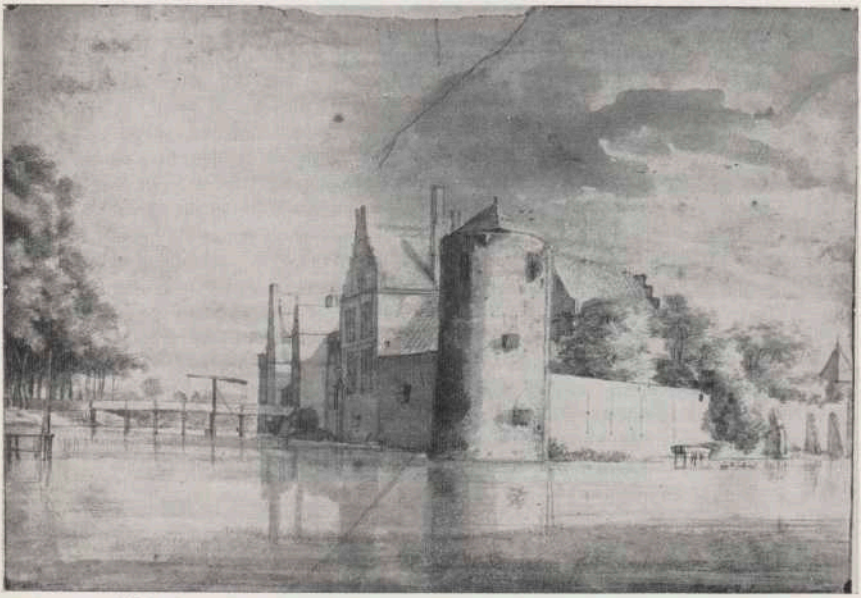

Afb. 2

C. HOEK

Drie afbeeldingen uit 1646 van het kasteel te Geervliet

Roeland Roghman vervaardigde in 1646 en 1647 een serie tekeningen van kastelen en kasteelruïnes in Holland en Utrecht, waarvan in het begin van de achttiende eeuw nog 247 stuks vermeld worden, die sedert de veiling van 241 exemplaren, afkomstig uit de collectie Ploos van Amstel, op 3 maart 1800, deels in openbare verzamelingen en deels in particulier bezit verspreid zijn geraakt.

Deze met Oostindische inkt gewassen zwartkrijttekeningen zijn wat betreft de bouwkundige details van de kastelen bijzonder betrouwbaar en worden dan ook gaarne gebruikt door lieden, die zich bezig houden met de bouwgeschiedenis van een bepaald kasteel. De grote moeilijkheid is echter steeds, dat

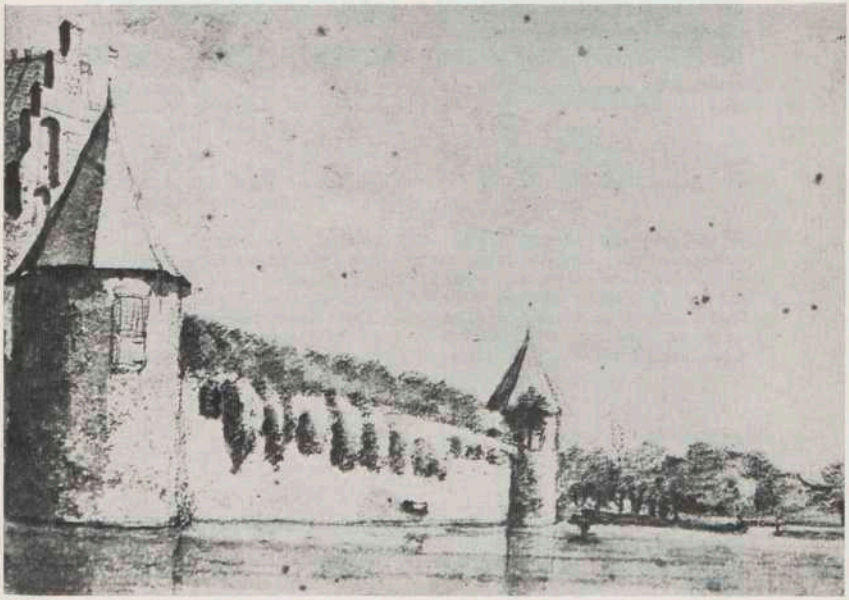

Afb. 3

zelfs op het Rijksbureau voor de Kunsthistorische Documentatie geen lijst aanwezig is van de plaatsen waar zich momenteel deze tekeningen bevinden. Wel beschikt dit bureau over een serie foto's van exemplaren, die zich in de dertiger jaren in het bezit bevonden van jonkheer dr. W. A. Beelaerts van Blokland, welke collectie sedertdien uiteen is gevallen.
Ten behoeve van een studie betreffende kastelen binnen de hoge heerlijkheid Putten in 1963 kon ik voor het kasteel te Geervliet gebruik maken van twee tekeningen, waarvan een aanwezig is in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam en de andere op het Rijksbureau voor de Monumentenzorg te Voorburg, welke het kasteel respectievelijk vanuit het noordoosten en het noordwesten afbeelden [1].
Een aantal jaren later bleek mij dat in het museum Boymans-Van Beuningen een tiental tekeningen uit deze serie aanwezig was, waaronder een omschreven als: 'Gezicht op de wal van een kasteel'.
Deze tekening blijkt een derde afbeelding van het kasteel te Geervliet te zijn, nu gezien vanuit het zuidwesten. Behalve de walmuur met de beide lage hoektorens, komt hierop duidelijk een vrijstaand gebouw op de westelijke helft van de binnenplaats voor, dat ook op de tekening vanuit het noordwesten ten dele zichtbaar is, maar dat op achttiende eeuwse plattegronden en tekeningen niet meer aanwezig is.
Het complex, later bekend als 'Het Hof van Putten', is in 1819 voor afbraak verkocht [2].

---

[1] C. Hoek, Kastelen binnen de hoge heerlijkheid Putten, in Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 12–13.
[2] J. L. van der Gouw, De Ring van Putten, 1967, blz. 21–22; R. Meischke, Een achttiende-eeuws verbouwingsplan van het Hof van Putten te Geervliet, Heemschut 30, 1953, blz. 63–66.

Archivalia

LIJST VAN SCHEPEN, DIE BIJ BERGEN (N.H.) ZIJN GESTRAND
R. A. Iterson.

De 'Inventaris van het oud-archief van de gemeente Bergen N.H.) tot 1813' door mij vervaardigd vermeldt op blz. 8 een aantal dossiers over gestrande schepen:

105 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Gecronte Justitia', 1697. 1 omslag.
106 Stukken betreffende het gestrande Engelse schip 'Catharina', 1704-1705. 1 omslag.
107 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Juffrouw Maria', 1710-1711. 1 omslag.
108 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Propheet Jonas', 1716. 1 omslag.
109 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Vollentier', 1719-1720. 1 omslag.
110 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Propheet Daniël', 1720. 1 omslag.
slag.
111 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Noorwegen', 1727. 1 omslag.
112 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Vrouwe Elizabeth Dorothea', 1767-1768. 1 omslag.
113 Stukken betreffende de gestrande Groenlandvaarder 'De Juffrouw Anna Cornelia en Anna', 1773. 1 omslag.
114 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Catharina Galeij', 1775. 1 omslag.
115 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Resolutie', 1775-1779. 1 omslag.
116 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Vrouwe Carolina', 1779-1780. 1 omslag.
117 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Vrouwe Elizabeth', 1792-1793. 1 omslag.
118 Processen-verbaal van het bij openbare veiling verkochte, gestrande fregat 'De Friherr Corpolan', 3 en 4 december 1801. 1 omslag.
119 Stukken betreffende het gestrande brikschip 'De Hertig Innan', 1801-1802. 1 omslag.
120 Stukken betreffende het gestrande, door de Fransen prijsgemaakte, Engelse schip 'De Jane off Teingbouth', 19 december 1803-13 februari 1804. 1 omslag.
121 Stukken betreffende het gestrande schip 'De Vrouwe Margaretha', 1806-1807. 1 omslag.
122 Stukken betreffende het gestrande kofschip 'De Vrouwe Anna', 5 maart 1807-12 maart 1807. 1 omslag.

Deze lijst wordt hier gepubliceerd, omdat ze voor de beoefenaars van de zeegeschiedenis van belang kan zijn. Het oud-archief van de gemeente Bergen (N.H.) berust in het Rijksarchief in de provincie Noord-Holland te Haarlem. Daar zijn de genoemde dossiers voor geïnteresseerden te raadplegen.

Errata

In aflevering 4 dient te worden gelezen: op blz. 147, 7 v.o. sanctus lees senatus; blz. 148, 17 v.o. nog lees noch; blz. 149, 4 v.b. erulita lees erudita.

Boekennieuws

GEMEENTE-ATLAS VAN NEDERLAND,
naar officiële bronnen bewerkt III. Zuid-Holland. Leeuwarden, Hugo Suringar, z.j. J. Kuyper.
Fotografische herdruk, Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1971 (*f* 64,–).

Iedere kaartgebruiker kent ze: Van Deventer, Blaeu, Cruquius, Hattinga, Krayenhoff. Vertegenwoordigers van vele eeuwen voortreffelijke Nederlandse kaartenmakerskunst. Hun werk droeg een zo persoonlijk stempel, dat we nu nog kunnen volstaan met het noemen van de naam van de maker om er de kaart mee aan te duiden.
Het kadaster en de Topografische Kaart deden de individuele kartograaf in de negentiende eeuw langzamerhand verdwijnen. Er is echter één man wiens naam nog steeds als een handelsmerk voor zijn belangrijk werk fungeert: J. Kuijper. Zijn Gemeente-atlas geldt als een uiterst nuttig hulpmiddel voor wie snel even de ligging van een straat, een sloot, een polder in een bepaalde gemeente wil opzoeken. Helaas is het met deze Gemeente-atlas gegaan als met zoveel kaarten. Vele exemplaren gingen verloren door het intensieve gebruik en de rest kwam in handen van scheurders die de afzonderlijke kaartjes eruit haalden en ze voor duur geld ingelijst in de antiekhandel verkochten. Volledige Kuijper-atlassen waren de laatste jaren dan ook schaars en kostbaar geworden.
Het is een gelukkige gedachte van de Europese Bibliotheek te Zaltbommel geweest, de Gemeente-aslas van Kuijper te herdrukken. Hoewel de prijs misschien wat te gepeperd is, heeft de lokale en regionale onderzoeker nu toch de mogelijkheid zich een 'Kuijper', al is het dan een herdruk, van zijn eigen provincie aan te schaffen. Het is alleen jammer, dat de uitgever er geen inleiding bij geschreven heeft. Zo'n Gemeente-atlas is natuurlijk in de eerste plaats een gebruiksding, maar daarnaast is het ook een historische bron die beter te begrijpen en te benutten is als men iets van zijn ontstaan afweet. Het merkwaardigste is namelijk, dat iedereen de kaartjes van Kuijper gebruikt, maar dat er vrijwel niets over de uitgave ervan bekend is. De oudste kaartjes dateren van 1865. Zijn alle gemeenten van Zuid-Holland toen al uitgegeven? Ik vraag het mij af. In de Zaltbommelse herdruk komen 26 kaartjes uit 1865 voor, 47 uit 1866, 7 uit 1868, 9 uit 1869, terwijl 65 geen jaartal dragen. Vergelijking met het exemplaar van de Gemeente-atlas van Zuidholland in de bibliotheek van het Bureau voor Naamkunde en Nederzettingsgeschiedenis leerde mij, dat daarin maar liefst 52 kaarten met een ander jaartal dan in de herdruk voorkomen. Een nadere beschouwing van die kaarten wees uit, dat niet alleen het jaartal op die kaarten verschilde, maar dat er ook wijzigingen in het kaartbeeld vielen te bespeuren. Soms betrof dit een plas die op de jongere uitgave als drooggemaakt aangegeven stond. Soms ook ging het om namen van polders of wegen die op een andere plaats gezet waren of waarvan de spelling verbeterd was. Het is duidelijk, dat er na 1865 verschillende drukken van de gemeentekaartjes gemaakt zijn. Het is ook duidelijk, dat de gebruiker zich ervan bewust moet zijn, dat de verschillende drukken van een kaartje onderlinge afwijkingen kunnen aanwijzen. Het is alleen niet duidelijk, waarom de heruitgever hier niet in een voorwoord voor gewaarschuwd heeft. Nu denken velen misschien met 'de Gemeente-atlas' van Kuijper te maken te hebben, terwijl die in feite nooit bestaan heeft. De provinciale atlassen die we nu kennen bestaan uit achteraf ingebonden gemeentekaartjes die op verschillende tijdstippen het licht gezien hebben. Dat moet ook het geval geweest zijn met het exemplaar, dat als 'Grundlage' voor de Zaltbommelse herdruk gediend heeft. Er ontbreken namelijk drie gemeenten in die tot 1870 bestaan hebben en waarvan ook kaartjes vervaardigd zijn: Broek, Sluipwijk en Stein. In dat jaar werd Broek opgedeeld tussen Waddingsveen en Gouda, Stein tussen Reewijk en

Gouda, terwijl Sluipwijk in zijn geheel bij Reewijk gevoegd werd. Ook in de inhoudsopgave ontbreken deze drie gemeenten. De kaartjes van Noord- en Zuidwaddingsveen, Gouda en Reewijk vertonen echter de oude situatie van vóór 1870. Dat wil dus zeggen, dat de atlas pas in 1870 of later werd samengesteld uit gemeentekaartjes die vóór dat jaar uitgegeven waren. Dit wordt bevestigd door een mededeling achterin het deel 'Limburg' van de Gemeente-atlas, waarin gezegd wordt, dat tijdens de uitgave van de Atlas de drie Zuid-Hollandse gemeenten opgeheven zijn. We mogen hieruit wel de conclusie trekken, dat tussen het tekenen van de kaartjes en het uitgeven van de Atlas vaak vele jaren zullen liggen en dat de inhoud van de ene Atlas dikwijls verschillen met die van de andere vertonen.

Tenslotte nog een woord over de uiterlijke kwaliteiten van deze herdruk. Wie de originele kaartjes kent, weet dat de verschillende nuances daarop, zowel in kaartbeeld als in lettertype, vaak nauwkeurig zijn waar te nemen. Daarvan is in de herdruk nogal wat verloren gegaan. De kaartjes maken nu een vrij onscherpe indruk, wat vooral ten koste van de kleinste lettertjes en bepaalde terreinaanduidingen gaat. Een ander bezwaar geldt de wijze waarop de gemeentegrenzen overgekomen zijn. Op de originele exemplaren zijn deze lilarood, blauw, oker, groen of geel gekleurd. In de herdruk is daarvan helaas niets terug te vinden. Iedere gemeente blijkt nu omgeven te zijn door een dikke zwarte lijn. Deze is vaak zo overheersend, dat hij de namen die eronder of erbij staan, onleesbaar maakt. En dat is jammer, want herdrukken mag nooit tot wegdrukken leiden.

R. Rentenaar

E. M. Ch. M. Janson, *Kastelen in en om Den Haag*, Den Haag 1971 (uitg. W. van Hoeve).

De auteur beschrijft in dit boekje de bouwgeschiedenis en de verschillende bewoners van 22 bestaande en verdwenen kastelen in en bij Den Haag. Van elk kasteel worden, voor zover dat mogelijk is, enige reproducties afgedrukt. De definities, die de auteur van kasteel geeft (verdedigbare woning van een edelman en bewoonbare versterking), dekken niet altijd de hier beschreven gebouwen. Het is bovendien jammer, dat het 97 pagina's tellende werkje wat summier en soms te weinig volledig is. Enkele drukfouten en lacune's in het register doen storend aan. Maar verder kunnen we tevreden zijn, dat deze oorspronkelijk in kranten verschenen stukjes nu in één uitgave gebundeld zijn, tegen de redelijke prijs van *f* 10,80.

D. J. Noordam

Historische atlas van de Zaanlanden. Onder redactie van prof. dr. A. van Braam, mr. J. W. Groesbeek, dr. S. Hart en dr. M. A. Verkade, Zaandam 1970 (uitg. Meijer Pers).

Ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Zaanland verscheen dit werk, dat een beeld geeft van de landschapsontwikkeling van de Zaanstreek in de laatste 2000 jaar. Centraal staan in dit boek de kaarten, die worden aangevuld met vaak nog niet eerder gepubliceerde afbeeldingen van schilderijen, prenten en foto's. De reproducties worden gesteund door een beknopte en relevante tekst en door enige tabellen. Zeer veel aandacht wordt besteed aan de topografische en economische ontwikkeling na 1600. Het werk is schitterend uitgevoerd en het is een genoegen de merendeels in kleurendruk uitgevoerde afbeeldingen te bekijken. Het is daarom te betreuren, dat de prijs (*f* 97,50) voor dit bijzonder mooie, 118 pagina's tellende boek, wel erg hoog is.

D. J. Noordam

Agenda

TIN TEN TOON

Als vierde tentoonstelling in de reeks van voorwerpen uit eigen bezit – na penningen, tegels en bodemvondsten – organiseert het Stedelijk Museum de Lakenhal een tentoonstelling van tin onder de titel 'Tin ten toon'.
Tin is een materiaal, dat al meer dan vijfduizend jaar geleden bij de Egyptenaren en de Chinezen bekend was. Ook de Grieken en de Romeinen gebruikten dit metaal.
Pas in de Middeleeuwen begint men in ons land tinnen voorwerpen te maken, eerst voor kerkelijk, later in de 15de eeuw voor huishoudelijk gebruik. We vinden dan een grote variatie aan schotels, borden, kommen, schalen en kannen.
Tin wordt populair; het is goedkoper dan zilver en niet zo breekbaar als aardewerk. De tinnegieters waren verenigd in het tinnegietersgilde, dat moest toezien op de kwaliteit van het werk en bovendien de prijzen regelde, waardoor de concurrentie in toom gehouden werd.
Om lid van het gilde te worden moest men o.m. de meesterproef afleggen. Deze bestond uit het maken van gietvormen voor een kan en een schotel en het maken van deze voorwerpen met behulp van die vormen.
De meeste vormen werden van brons gemaakt en gingen, omdat ze nogal duur waren, van vader op zoon, van tinnegieter op tinnegieter, over en bleven op die manier enige eeuwen in gebruik.
De tentoonstelling 'Tin ten toon' toont u een aantal van die vormen naast een vrij gevarieerde collectie van huishoudelijk tin van de tweede helft van de 15de tot diep in de 19de eeuw, zoals kannen, borden, schotels, bekers, lepels, kandelaars, inktkokers en zoutvaatjes. U zult het Weeshuistin aantreffen en last but not least de prachtige Leidse stadskannen uit het midden van de 16de eeuw.

Stedelijk Museum de Lakenhal
Oude Singel 28-32
Leiden: 8 dec. 1972-14 jan. 1973

HISTORISCH MUSEUM
Rotterdam
Klein Publiek bij de Rarekiek

Het Rotterdams Historisch Museum aan de Korte Hoogstraat vertoont met ingang van 22 december series antieke toverlantaarnplaatjes, onder het motto *'Klein publiek bij de rarekiek'*.
Het programma, dat vijf maal per dag (steeds op het halve uur, van half twaalf tot en met half vier) zal worden gegeven, bestaat uit twee in elkaar overlopende gedeelten. In het eerste wordt iets verteld over de ontwikkeling van de toverlantaarn en aanverwante optische instrumenten, en daarna volgt een reeks van gezellige, vaak gekke plaatjes uit overgrootmoeders tijd.
Uit de rijke, gelukkig door schenkingen nog steeds groeiende collectie gekleurde glasplaatjes, zowel voor toverlantaarns als illuminatiekastjes en varianten daarvan, heeft het museum tevens een keuze gedaan die samen met toepasselijke afbeeldingen in het prentenkabinet tot een kleine expositie zijn gemaakt. Daar worden ook enkele apparaten tentoongesteld.

Wegens het grote succes blijft 's middags na 13.00 uur het diaprogramma 'Oud-Rotterdam' op de hele uren nog een tijdje gehandhaafd. Ook dit programma heeft een duur van ongeveer twintig minuten.

HOLLAND wordt toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging voor Zuid-Holland en aan de aangeslotenen bij de Stichting Contactcentrum.

De *Historische Vereniging voor Zuid-Holland*, opgericht in 1947, stelt zich ten doel de kennis van haar leden betreffende de geschiedenis van de provincie Zuid-Holland te bevorderen door middel van publikaties en het organiseren van excursies naar voor de geschiedenis van dit gebied belangrijke plaatsen, dit in combinatie met lezingen en rondleidingen door deskundigen.
De *Stichting Contactcentrum*, opgericht in 1967, stelt zich ten doel voorlichting te geven aan en contact te leggen tussen de aktieve beoefenaars van de lokale en regionale geschiedenis in Noord- en Zuid-Holland. Behalve door middel van dit blad tracht zij dit doel te bereiken door het organiseren van werkcursussen en een jaarlijkse Contactdag. Voor Noord-Holland heeft zij daarnaast een voorlichtende taak ten behoeve van de passieve geschiedbeoefenaar, op dezelfde wijze als de Historische Vereniging voor Zuid-Holland die in Zuid-Holland heeft.

De leden van beide organisaties ontvangen de gezamenlijk uitgegeven HOLLANDSE STUDIEN, waarvan jaarlijks één of meer delen verschijnen. De HOLLANDSE STUDIEN worden toegezonden aan hen die op het moment van verschijnen lid zijn van één van beide organisaties. Degenen die in de loop van een kalenderjaar lid worden ontvangen wel de reeds verschenen nummers van HOLLAND, voor zover voorradig, niet de reeds verschenen HOLLANDSE STUDIEN.

Historische Vereniging voor Zuid-Holland: gewone leden *f* 20,– per jaar, combinatieleden *f* 15,– per jaar, gemeenten, waterschappen enz. *f* 45,– per jaar, gemeenten met minder dan 3000 inwoners *f* 30,– per jaar.
Stichting Contactcentrum: aangeslotenen *f* 20,– per jaar.

Contributiebetalingen: Voor de Historische Vereniging voor Zuid-Holland: postgiro 339121 t.n.v. de penningmeester van de Historische Vereniging voor Zuid-Holland, Oostvoorne. Voor de Stichting Contactcentrum: postgiro 26 800 34 t.n.v. de penningmeester van de Stichting Contactcentrum, Boshuizerlaan 11, Leiden. Combinatieleden van de Historische Vereniging voor Zuid-Holland betalen de contributie aan de penningmeester van hun plaatselijke vereniging.

Ledenadministratie: De penningmeester van de Historische Vereniging voor Zuid-Holland: I. Kuyper, Kamperfoelielaan 15, Oostvoorne. De penningmeester van de Stichting Contactcentrum: H. M. van den Heuvel, Boshuizerlaan 11, Leiden.

Losse nummers van HOLLAND, voor leden *f* 3,–, voor niet-leden *f* 4,–, dubbelnummer, resp. *f* 4,– en *f* 5,–, zijn verkrijgbaar door storting op postgiro 424780 ten name van Uitgeverij J. H. Gottmer te Haarlem, onder vermelding van de gewenste aflevering. De prijzen zijn inclusief portokosten.
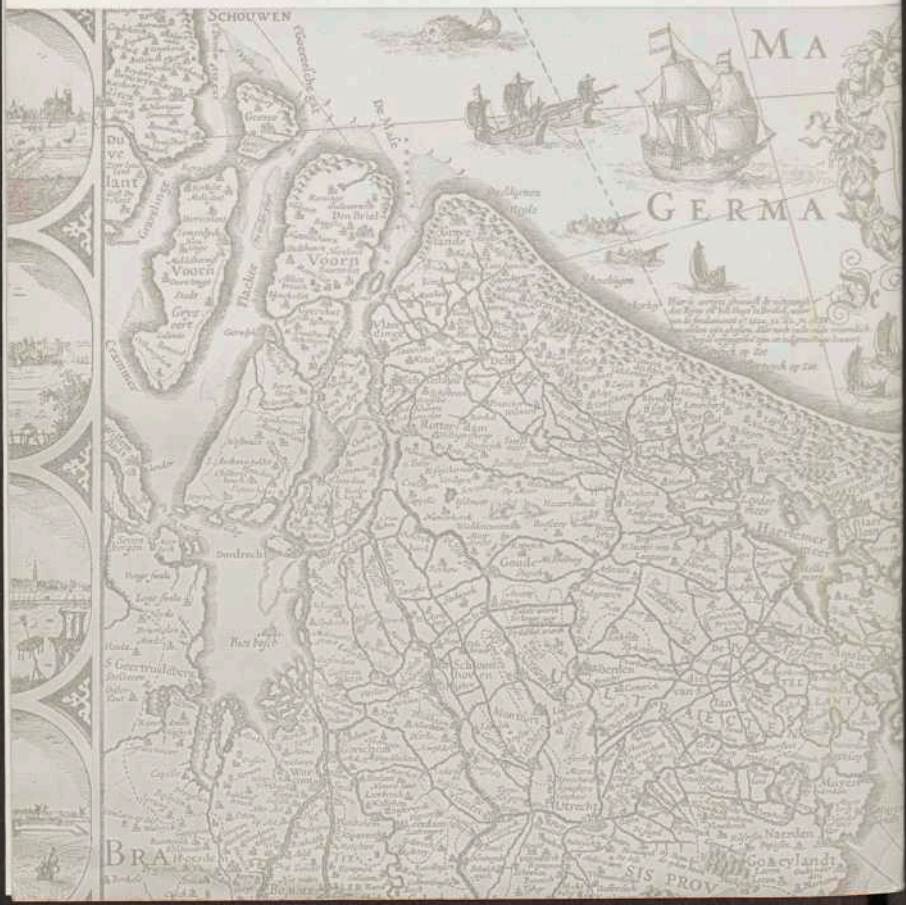
Druk: Drukkerij Amicitia, Bloemendaal